

De St. Elisabethkapel bij de Vroedvrouwenschool op de Hooghees

DOOR J. T. J. JAMAR

In de tijd van het Rijke Roomse Leven was het natuurlijk onbestaanbaar dat een katholieke organisatie als de Vereniging Moederschapszorg, die een kweekschool voor vroedvrouwen, een kliniek en een doorgangshuis voor ongehuwde moeders exploiteerde, niet op één of andere wijze ook aandacht had voor het religieuze leven. Die aandacht – soms werd het wel meer dan aandacht – moest natuurlijk ook in de gebouwen tot uitdrukking komen en zo was het vanaf het begin de opzet dat er een aparte kapel gebouwd zou worden. Architect werd Jan Stuyt, die ook verantwoordelijk was voor het ontwerp van het totale complex.

Start bouw Vroedvrouwenschool op de Hooghees

Toen de Vereniging Moederschapszorg in 1920 startte met de bouw van de Vroedvrouwenschool op de Hooghees, ontbrak het geld voor een aparte kapel. Men dient te bedenken, dat het Rijk weliswaar de Vereniging Moederschapszorg financieel ondersteunde maar, dat die steun zich niet uitstreckte tot zaken die niet tot de Rijks-taken gerekend werden, zoals het oprichten en onderhouden van een Doorgangshuis voor ongehuwde moeders en van een kapel. Dat moest de vereniging uit eigen middelen zien te financieren. Daar was wel een oplossing voor bedacht door op een van de zolders een kapel in te richten, die liefkozend 'Onze Lieve Heer op zolder' werd genoemd, maar die in de winter koud was en in de zomer heet.

In het begin van het verblijf op de Hooghees had men andere financiële zorgen en wist men met moeite het hoofd boven water te houden. Dankzij een bijzondere maatregel in 1926, waarbij de gebouwen in eigendom werden overgedragen aan het Rijk, waarna de Vereniging die als huurster terugkreeg voor de exploitatie van school en kliniek, werd

Jan Stuyt, schilderij door Antoon van Welie.

het voortbestaan van de organisatie zeker gesteld.

Een jaar eerder, in 1925, had een inventarisatie van de roerende goederen plaats gevonden, waarbij het meubilair stuk voor stuk geteld was. Zo bleken er op dat moment in het kliniekgebouw aanwezig te zijn: 95 ledikanten, 4 verlosbedden, 15 kinderbedjes en 45 wiegen, 2 beelden, 64 kruisbeelden, 4 palmen, 2 offerblokken en 1 lijkenwagen, naast uiter-

aard andere zaken als gordijnen [287], beddenkleedjes [2] etc. De kapel in het schoolgebouw beschikte over een hoofdaltaar en een altaar van O.L. Vrouw, 1 biechtstoel, 3 communiebanken, maar ook over een offerblok, gordijnen [14] en kazuifels [9] in de verschillende kleuren, waaronder 1 zwart. Alleen uit de inventaris kan reeds opgemaakt worden, dat het gebouw een hoog katholiek gehalte had. Het aantal kruisbeelden evenaarde bijna het aantal bedden.¹ En we kunnen uit de inventaris ook concluderen, dat er sprake was van een kapel maar dan ondergebracht in het schoolgebouw en niet als separate ruimte.

Die komt er pas in 1934, ook weer ontworpen door Jan Stuyt maar nu met medewerking van zijn zoon Giacomo. Jan Stuyt was op 11 juli 1934 overleden, voordat de aanbesteding had plaats gevonden.

Start bouw kapel

Het bestek werd opgemaakt door het Technisch Bureau van Ons Limburg, dat ook de aanbesteding verzorgde van een kapel volgens ontwerp en tekeningen van 'wijlen den

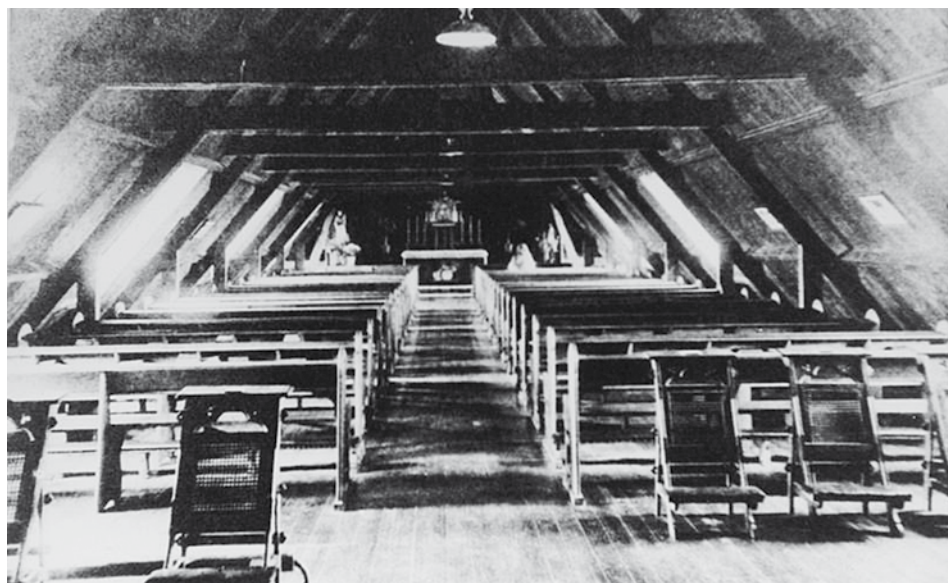
architect Jan Stuyt te 's Gravenhage'. Opdrachtgever was het Kapelfonds 'Het Moet' te Heerlen.

Het bestek was ondertekend door de directie van Ons Limburg, F.W. de Rooy en de architect Ir. G.C. Stuyt B.i. met als dagtekening Den Haag en Heerlen, juli 1934.²

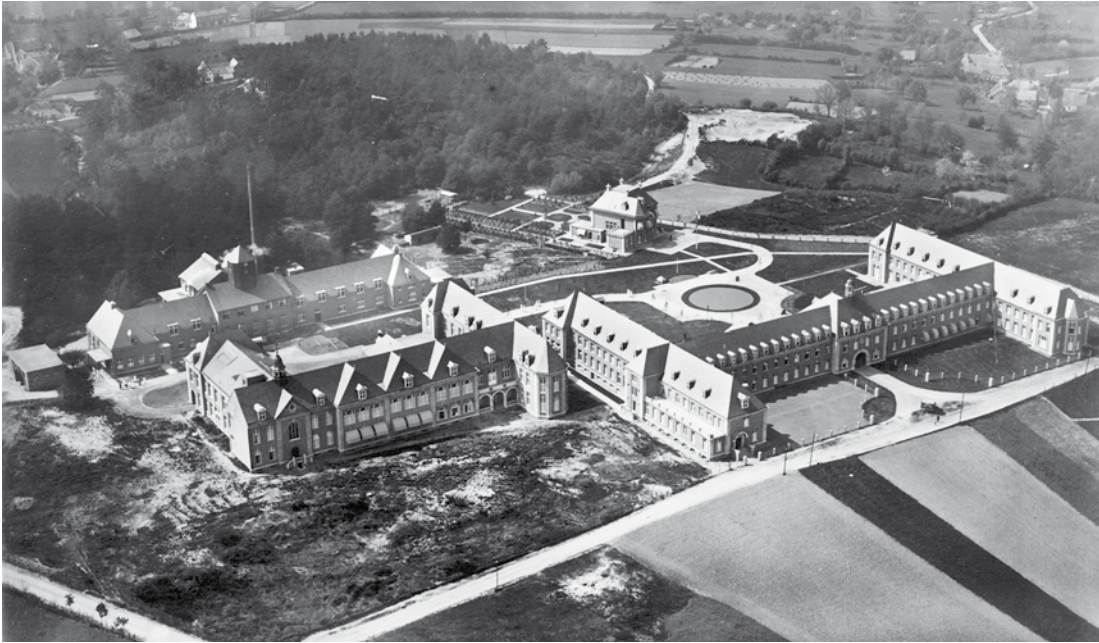
Het zal wel moeilijk zijn te bepalen, waar het werk van de vader ophoudt en de zoon het overneemt. Alleen reeds in de bewoordingen van het bestek blijkt de tweespalt, ook reeds in 1934. Enerzijds staat er te lezen dat de kapel gebouwd moet worden volgens ontwerp en tekeningen van Jan Stuyt, anderzijds wordt ook de zoon – bij de ondertekening van het bestek – opgevoerd als de architect.

In het Monumentenregister van de Rijksmonumenten worden vader en zoon gezamenlijk genoemd als ontwerpers. Het wordt zelfs vanuit architectuurhistorisch oogpunt als opmerkelijk beschouwd *'wanneer vader en zoon beiden als architect werkzaam zijn en hun activiteiten in één bouwopgave met een monumentale uitwerking als bij deze kapel kunnen combineren'*.³

Het is m.i. nog maar de vraag in hoeverre

Kapel onder de hanenbalken, «Onze Lieve Heer op zolder».

Luchtfoto totale complex in de periode 1923-1934.

ook Giacomo bijgedragen heeft aan het schepingswerk van de vader. In het archief van de R.K. Vereniging Moederschapszorg wordt – buiten het reeds genoemde bestek – de zoon helemaal niet genoemd. Dat hoeft op zich geen argument te zijn, omdat de correspondentie gericht is aan Jan Stuyt, die natuurlijk best een ander – onder zijn supervisie – aan het werk gezet kan hebben. Hoewel van hem bekend is, dat hij moeilijk werk uit handen kon geven en liefst alles zelf deed. Voorshands houd ik het erop dat het scheppende werk van de vader is en dat – na diens overlijden – de zoon het toezicht gehouden heeft op de uitvoering ervan. Temeer daar het scheppende werk reeds in 1932 voltooid is, zoals blijkt uit situatietekeningen die door Jan Stuyt in juli 1932 ondertekend zijn en die door de directie van het Technisch Bureau van Ons Limburg in juli 1934 ondertekend worden.⁴ Giacomo Stuyt heeft in 1937 wel nog ontwerpen voor enige wijzigingen in de kapel gemaakt. Daarvan zijn de tekeningen bewaard gebleven. Onduidelijk is echter in hoeverre de wijzi-

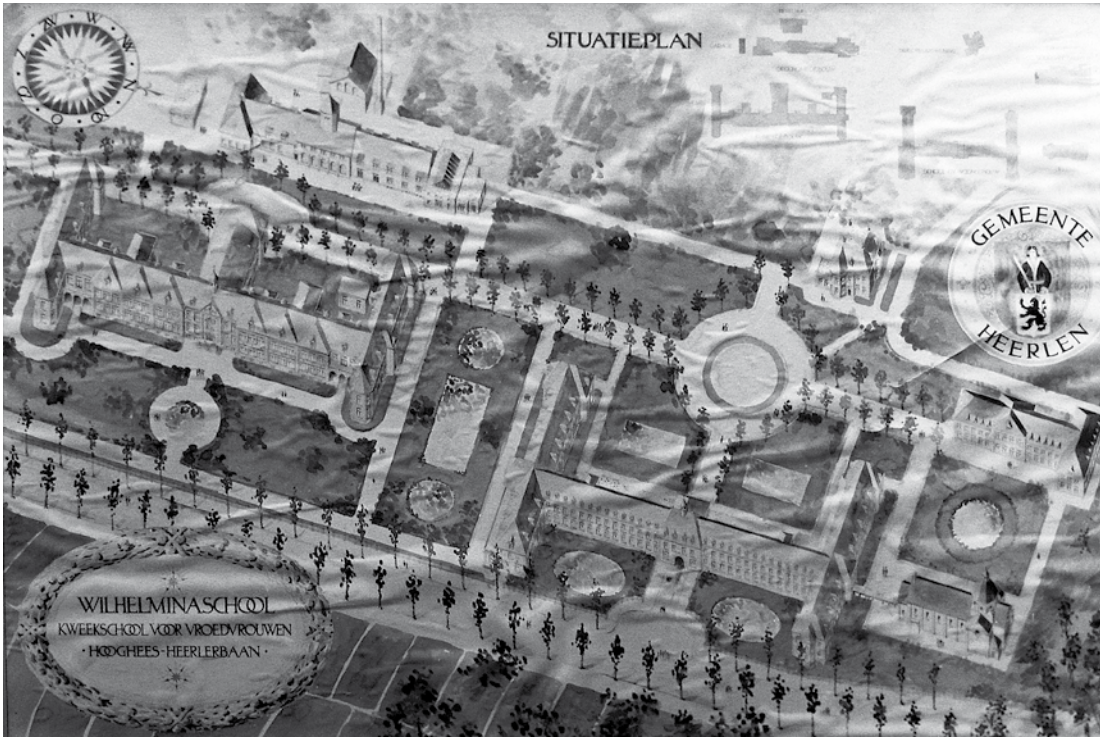
gingen ook doorgevoerd zijn. Wel is zeker, dat de doopkapel van zijn hand is.⁵

Giacomo, die in 1909 in Amsterdam geboren was, werkte samen met zijn vader. Na diens overlijden nam hij het bureau over en was hij als architect in Den Haag werkzaam tot 1937. Vanaf dat jaar tot 1940 was hij verbonden aan het secretariaat van de Volkenbond in Genève, waar hij onder meer belast was met de voltooiing van de bouw van de gebouwen voor deze internationale organisatie.⁶ Vervolgens ging hij in diplomatieke dienst. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij verbonden aan de Nederlandse ambassade in Washington.⁷ Hij overleed in Wassenaar in 1955.

De samenstellers van het monumentenregister vinden ook dat de cultuurhistorische waarde gelegen is in de rol van de kapel binnen het medisch gebouwencomplex. *'Blijkbaar werd in het Interbellum naast gezondheidszorg ook zielzorg als onontbeerlijk aspect van geslaagd herstel en volwaardig mens-zijn beschouwd'*.⁸ Het is goed, dat de kapel op de

foto groot

Aquarel met de plattegrond en de gebouwen in vogelvlucht.

monumentenlijst staat, maar er zijn m.i. deels wel de verkeerde argumenten gebruikt. Men moet immers goed beseffen dat de Vereniging, die de school, kliniek en doorgangshuis in stand hield, van oorsprong van katholieke huize was en dat het juist van het begin af aan noodzakelijk geacht werd dat er een opleidingsinstituut kwam, dat op katholieke grondslag was gestoeld. Daarom ook de grote invloed van de bisschop via het benoemingsrecht van één der bestuursleden en via de noodzaak de statuten aan zijn goedkeuring te onderwerpen. Zelfs in het briefhoofd kwam de relatie met het episcopaat naar voren. Eerst wordt in het briefhoofd na 1923 na aanvaarding van de nieuwe statuten de goedkeuring van het episcopaat genoemd en daarna pas de koninklijke goedkeuring.

Zoals in het begin al betoogd, zou het volstrekt ondenkbaar zijn geweest een school, kliniek en doorgangshuis op katholieke grond-

slag te stichten zonder daaraan een kapel te verbinden. Dat heeft niets met de periode van het Interbellum [1918-1939] te maken en ook niets met een geslaagd herstel en volwaardigens zijn, maar meer met het feit dat de religie toen overal in Nederland en vooral in het Zuiden een heel belangrijke rol in het maatschappelijke leven speelde. Toen de eerste Vroedvrouwschool in 1911 aan de Akerstraat gebouwd werd, werd het als een gemis ervaren dat er geen ruimte voor een aparte kapel was en dat men zich moest behelpen met een te kleine ruimte. Vandaar dat er vanaf het begin sprake was van een aparte kapel en een apart gebouw als Doorgangshuis. Maar tussen plannen en realisatie staat vaak de realiteit in de vorm van geld. Dat is ook hier het geval geweest. Het heeft jaren geduurd voordat men de financiering van de kapel rond had. Bij het Doorgangshuis is dat zelfs nooit gelukt. Er is nooit een apart gebouw gekomen

Giacomo Stuyt op wel heel jonge leeftijd.

voor het Doorgangshuis, hoewel in de ontmoetingsruimte van de Academie Verloskunde in Maastricht een grote aquarel hangt met de plattegrond in vogelvlucht van het complex op de Hooghees. Kapel en Doorgangshuis staan beide daarop.

Dat neemt niet weg dat de architectonische kwaliteiten van dien aard zijn dat plaatsing op de Monumentenlijst meer dan gerechtvaardigd is. De Rijksdienst voor Monumentenzorg [zoals de dienst vroeger heette] wijst

terecht op het structureel en representatief gebouwtype binnen het ensemble van de voormalige Vroedvrouwenschool. Ook wijst de dienst op de staat waarin het gebouw bewaard gebleven is, zowel uitwendig als inwendig. Terecht wordt de cultuur-historische waarde benadrukt van de rol van de kapel binnen het medisch gebouwencomplex, al is die rol – zoals ik betoogd heb – niet specifiek voor de kapel binnen de doelstellingen en functie van de Vroedvrouwenschool, maar was het een onlosmakelijk deel van het religieuze leven in die periode van het Rijke Roomse Leven.

Doelgroepen

Voor wie moest die kapel gebouwd worden? Op die vraag geeft directeur Meuleman zelf antwoord als hij in de propaganda-uitgave, die ten behoeve van de kapel in 1933 wordt uitgegeven, zegt dat die kapel in de eerste plaats natuurlijk voor de zusters bedoeld is. Zij doen belangeloos [vooral voor het Doorgangshuis] hun werk en hebben een behoorlijke kapel nodig. Vervolgens is de kapel nodig voor de leerlingen, want ook aan hun geestelijke verzorging moet aandacht besteed kunnen worden. En tenslotte mogen ook de verpleegden van het Doorgangshuis niet vergeten worden: *‘Welk een indruk moet het maken op de meisjes wanneer zij zien dat voor hare lichamelijke verzorging het beste bijna niet goed genoeg is, terwijl voor de geestelijke nooden een noodkapel moet dienen.’*⁹

Briefhoofd van de Vereniging na aanvaarding van de nieuwe statuten in 1923.

Kapel, situatie december 2008.

Financiering van de kapel

Directeur Meuleman spreekt in een brief aan Jan Stuyt [d.d. 12 januari 1923] over een 'hulpkapel'.¹⁰ Uit een ontwerp van 1928 blijken doorgangshuis en kapel aan elkaar gekoppeld te zijn.¹¹ Op zich is dat logisch omdat beide instellingen, zoals reeds gezegd, niet door het rijk gesubsidieerd worden en ook juridisch los staan van school en kliniek.¹² Verder horen we niets meer over de plannen totdat het in 1931 ernst wordt. Er wordt een kapelfonds opgericht met Meuleman als voorzitter, burgemeester Van Grunsven als vicevoorzitter en de heer Durlinger, de rector van de Vereniging Moederschapszorg, als secretaris/penningmeester. Dit fonds met de veelzeggende naam 'Kapelfonds Het Moet' is bestemd voor de oprichting en instandhouding van een kapel, die aan de Vereniging Moederschapszorg in bruikleen gegeven zal worden én voor de oprichting en instandhouding van een doorgangshuis. Als het fonds wordt opgericht, blijkt Meuleman in de loop der jaren reeds 34.978,72 gulden ingezameld te hebben. Het toezicht berust bij de provisor die door de

bisschop wordt benoemd en ook door hem ontslagen kan worden. Aan de provisor moet jaarlijks rekening en verantwoording worden afgelegd. Mocht er geen goedkeuring worden verleend door de provisor, dan beslist de bisschop. Als ook de bisschop geen goedkeuring geeft, dan dient het bestuur af te treden.¹³ Ook hier zien we de dominerende invloed van de kerk. Overigens was dat in die tijd heel gebruikelijk. Het bestuur bepaalde wel, welk gedeelte van het geld aan de kapel zal worden besteed en welk gedeelte aan het doorgangshuis.

Om aan geld te komen werd een loterij opgezet, die uiteindelijk 21.296,03 gulden opbracht. Na aftrek van de kosten [prijzen, advertenties e.d.] resteerde een batig saldo van 13.026,18 gulden.

Hoge geestelijken waren gevraagd prijzen ter beschikking te stellen: zo had kardinaal van Rossum een crucifix gegeven en zelfs de paus was benaderd voor een gift. Hij schonk een zilveren horloge.¹⁴ Maar er was ook een ander [typisch katholiek] wapen in de strijd gegooid om aan geld te komen: bedelpreken. Pastoors in het hele land werden aangeschre-

Predicaties						
Plaats	Parochie of Tafel	Tredikant	Datum Prek	Begroering opbrengst.	Werkstoffen opbrengst	Lijfden Kapelvormen
Went	Deken Haanen	J. de Willems Opw.	30 Juli 12		362.50	362.50
Maasbommel	Franciscanen	" "	Sept. 14		215.-	215.-
"	Jesuiten	J. Jansen Opw.	Oct. 12		195.-	195.-
Heerlen	Deken Kieckhefer	" "	" 19		574.80	574.80
Heinsbergen	Dominicanen	J. de Klerck Opw.	Dec. 12		60.75	60.75
Oldenzaal	Sard. Tolboom	eigen	31 Jan. 10		40.-	40.-
"	"	Stokman	" "		30.-	30.-
"	"	Taken Schotten	" "		40.-	40.-
Heerlerbaan	Sard. Erven	J. Jansen Opw.	Febr. 8		143.02	143.02
Amsterdam	Stuytberg	J. de Klerck Opw.	" 22		270.60	270.60
Soest	Sard. Tolboom	J. de Klerck Opw.	Mart. 18		230.-	230.-
Amsterdam	Hanier	J. de Klerck Opw.	Mai. 3		351.15	351.15
Heerlen	Sard. Tolboom	J. Jansen Opw.	" 10		194.-	194.-
Amsterdam	Sard. Tolboom	eigen	Juli -		55.-	55.-
Heerlen	Verdoets	J. de Klerck Opw.	Aug. 15		100.-	100.-
Gulpen	Deken Erven	J. de Klerck Opw.	" 9		136.19	136.19
Amsterdam	Sard. Tolboom	J. de Klerck Opw.	" 16		100.-	100.-
Heerlen	"	Winkelman	" 23		204.50	204.50
				Totaal	3700.29	3700.29

Kasboekje van de bedelpreken.

ven met het verzoek toestemming te verlenen in hun kerk te mogen preken ten behoeve van de kapel. In een apart kasboekje werd keurig bijgehouden, waar, door wie en wanneer er geprekeet was en vooral wat de opbrengst geweest was.

Vormgeving

Stuyt had in eerste instantie een kapel met een koepel ontworpen. Het ontwerp had wel wat weg van de koepelkerk, die hij in 1923 gemaakt had voor het seminarie Hageveld in Heemstede.

Over de koepel in Heerlen is nogal het een ander te doen geweest, niet zozeer over de kwaliteit van het ontwerp, maar meer over de stevigheid. Constructeurs van de Staatsmijnen hebben er zich mee bemoeid. Uiteindelijk heeft men het risico blijkbaar niet durven nemen en is het hele ontwerp veranderd in een eenvoudige kapel met een basale indeling en een vijfzijdige absis. Er zijn twee sacristieën; Giacomo Stuyt heeft in 1937 de doopkapel eraan toegevoegd. Het geheel is opgetrokken uit baksteen en verschillende soorten natuursteen en vormt een harmonieus geheel met de rest van de gebouwen van de Vroedvrouwenschool. Er is een omlopende plint van Kunrader steen, een steensoort die reeds in de Romeinse Tijd in onze streken gebruikt werd.

Gedenkt ons Kapelfonds „Het Moet”.

Giften voor 't nieuwe Altaar
en de Communiebank zullen in
dank aanvaard worden.

p.g. 41746,

met vermelding van bestemming.

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg omschrijft de kapel als volgt: *'De gevels zijn op de hoeken voorzien van geblokte pilasters in Maastrichts krijt, zo ook boven de ramen en rondom de hoofdingang met omlijsting en tympaan; de daken zijn met leien bedekt. Eenvoudige houten ramen met dito indeling. Voorgevel bekroond met lantaarn waarin een klok. Geglazuurde dorpelstenen. Inwendig scheiden rondbogen op kolommen het schip van de zijbeuken; trekstangen tussen de kolommen, verder glas-in-lood ramen, kleine nissen voor verdwenen kruisgang, tegelvloer, twee hardstenen altaren, balustrade voor oxaal en houten casetleplafond.'*

Situering

Nog één aspect met betrekking tot de kapel verdient nadere aandacht, nl. de situering. Jan Stuyt is aanvankelijk van mening, dat de kapel onderdeel moest worden van het complex zoals dat er op dat moment bij lag. Dat was gemakkelijker en goedkoper. Meuleman verzette zich daar hevig tegen. In een brief van 6 maart 1932 aan Stuyt schrijft hij, dat hij het niet gewenst acht gebouwen, die niet van het Rijk zijn en die niet door het Rijk geëxploiteerd worden, geplaatst worden tussen Rijksgebouwen. Kapel en doorgangshuis zijn ook geen eigendom van de Moederschapszorg maar van een aparte stichting. Daarom is vergroting van het terrein noodzakelijk.¹⁵

Zoals wel vaker het geval geweest is, weet Meuleman ook hier zijn zin door te drijven en wordt er met de gemeente onderhandeld over vergroting van het terrein. In de gemeenteraadsvergadering van 28 juli 1932 wordt besloten de benodigde grond over te dragen aan de R.K. Stichting Kapelfonds Het Moet. Het heeft wel tot gevolg dat een tweetal voetpaden opgeheven moeten worden en dat er een nieuwe weg aangelegd moet worden, zulks op kosten van de stichting.¹⁶

Vanaf dat moment is de situatie zoals hij tot op de dag van vandaag nog is, compleet met nieuw hekwerk en al.

Groote Nationale Verloting

ten bate van den bouw en de meubileering van een kapel voor de

R.K. Vereen. „Moederschapszorg” te Heerlen
Goedgek. bij besl. van den Min. van Justitie d.d. 9 Nov. 1931
Katholieken van Nederland

Wilt Gij ons helpen, zelfs in dezen tijd van malaise en crisis?

Wij moeten O. L. Heer een waardiger woning bereiden, dan Hij nu heeft in onze inrichting, waar wij een noodkapel hebben op een der zolders.

Mgr. Schrijnen z.g., Roermond's bisschop, droeg ons op een nieuwe kapel te bouwen. Maar waar halen we het geld vandaan? 't Is geen kleinigheid een nieuwe kapel te bouwen en te meubileeren! Maar als alle Katholieken ons een handje helpen, dan komen we er. We hebben een

Nationale Loterij

georganiseerd. Waarom nationaal? Omdat ons werk ook nationaal is. Wie, uit welke plaats, vroeg ooit vergeefs om hulp, als het er op aan kwam een arme moeder te helpen? Welnu, op onze beurt vragen wij nu hulp. Neem een of meer loten in onze loterij. De kans op een prijs is groot. Er zijn op 30.000 loten niet minder dan 6700 prijzen.

Hoofdprijzen:

Een Ford-auto (model 1932), een schilderij van Is. van Mens, een stofzuiger, een rijwiel, een naaimachine, een fototoestel, een theeservies, schemerlampen; tal van luxe- en huishoudelijke artikelen, 574 boekwerken, (waarbij 2 bons voor 1 ex. van Keuler's Bijbelsche Geschiedenis, geb. in prachtband) en kunstplaten ter waarde van fl 2 tot fl. 25.

ER ZIJN VERSCHILLENDE EEREPRIJZEN GESCHONKEN DOOR:

Z. H. den Paus (zilveren horloge met Pauselijk wapen en Initialen in goudleeren étui), Z.Em. Kard. van Rossum), H.H. Hoogw. Excc. de Nuntius Mgr. Schioppa, Mgr. Schrijnen, Mgr. Diepen en Mgr. Aengent.

VERDER DOOR DE KUNSTSCHILDERS:

Jean Adams, Gerrit de Groot, Jonas, Harry Koolen, H. J. E. van der Kop, Jan Kruysen, Is. van Mens en Joep Nicolas.

De bekende schilder Antoon van Welie gaf een bon voor een door hem in kleuren te teekenen portret van den winnaar of een door dezen aan te wijzen persoon.

1 Lot franco na toezending van **f 1.06**

2 Loten franco na toezending van **f 2.06**

3 en meer loten franco na toezending van het bedrag ad fl. 1.— per lot.

Aarzelt niet, doch zendt nu terstond Uw bedragen in.

Het Comité:

Beschermvrouwe: Baronesse van Hövell tot

Westerflie-Schimmelpenninck v. d. Oye.

Mevrouw M. L. H. de Hesselle, Voorzitter.

Mevrouw E. Meuleman-Joosten.

Mevrouw H. Dupont-Verhulst.

Mejuffrouw Jo van Grunsven.

Mevrouw G. van Grunsven-Janssen.

Mejuffrouw M. Ubachs.

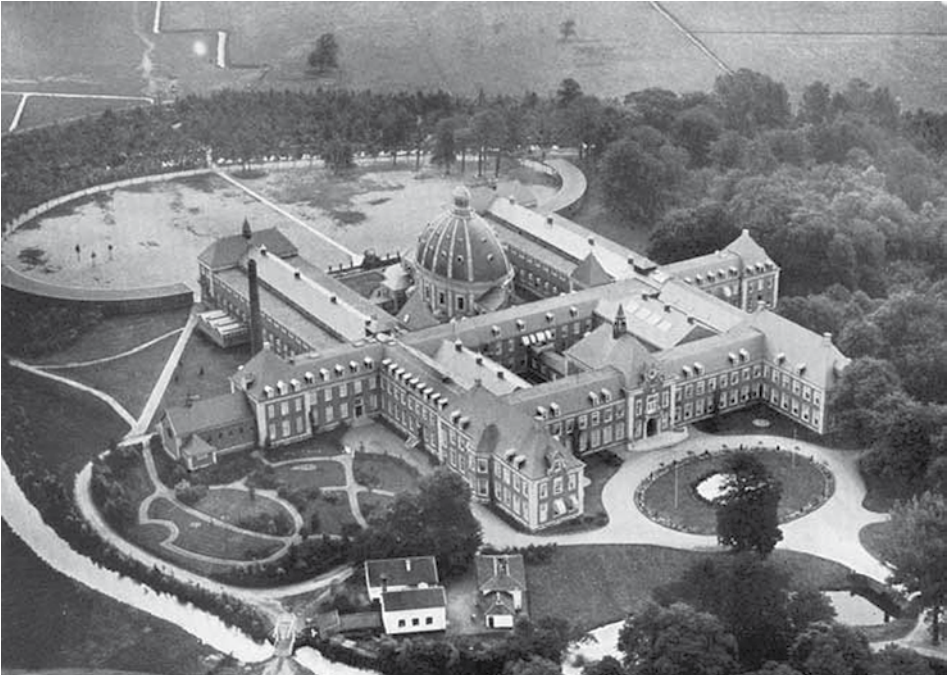
Mejuffrouw C. van den Boogaard, Secretaresse-Penningmeesteresse.

Rector G. Durlinger, Secr. van het Bestuur.

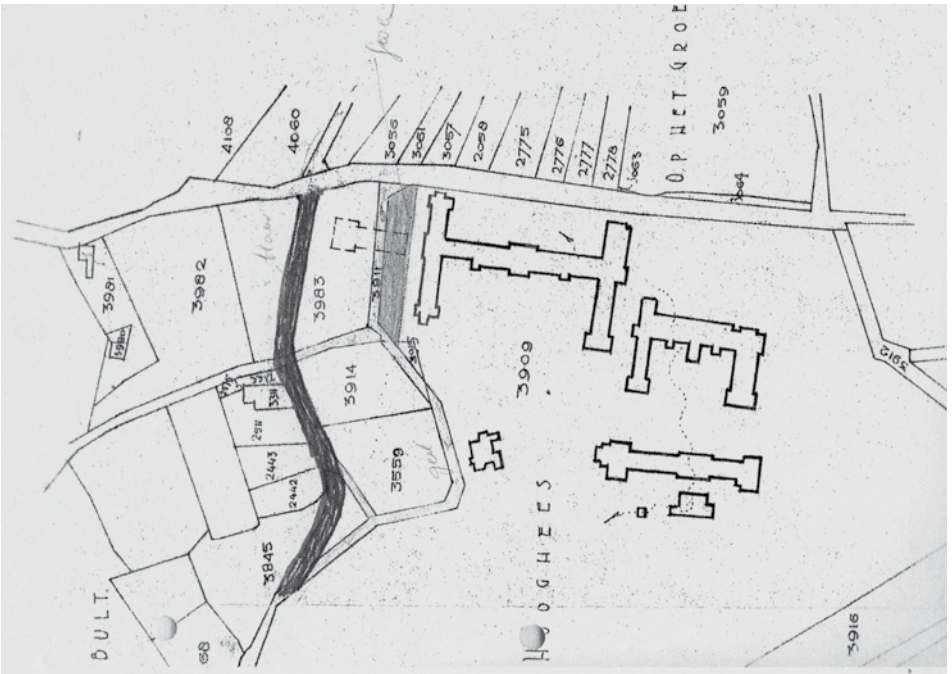
Dr. C. Meuleman, Geneesheer-Directeur.

Adres secretariaat: Hooghees, Heerlerbaan (L.)
Postchèque- en Gironummer 75590.

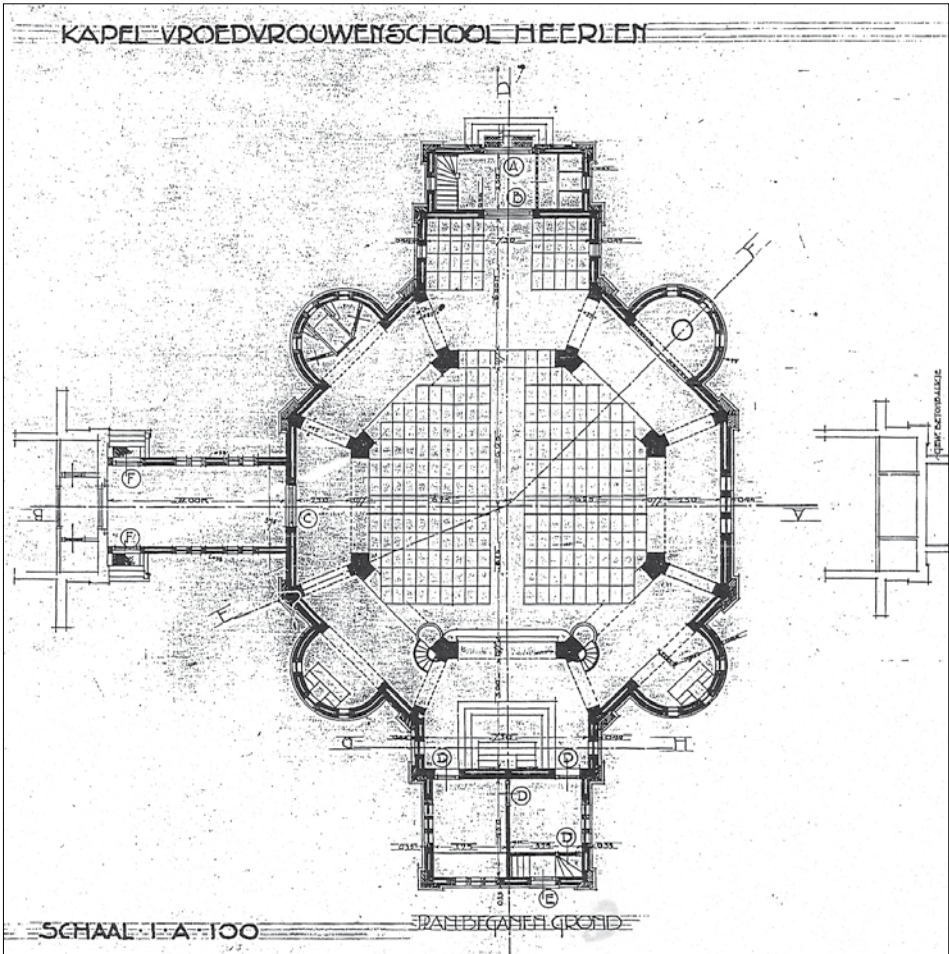
Aankondiging van de verloting.

Seminarie Hageveld.

Situatietekening na ruiling van grond met de gemeente, 1934.

Ontwerpen van een koepelkapel bij de Vroedvrouwenschool, 1932.

Bouw en opening

Uiteindelijk kon de kapel gebouwd worden. Aannemer werd de firma Heynen uit Heerlerheide.¹⁷ Meuleman zelf heeft de bouw overigens niet meer mogen meemaken. Hij overleed op 10 oktober 1932 en de minister van Staat, Aalberse, schreef in het In Memoriam: *'Nog enkele maanden en met den bouw zou zijn begonnen. De plannen met zorg en kunstzin devotelijk voorbereid, liggen ter uitvoering gereed. Thans zullen ze uitgevoerd worden, gewis en zóó als hij ze had ontworpen en uitgewerkt'*.¹⁸ Ook hier zien we, dat het ontwerp reeds lang voor het overlijden van Jan Stuyt klaar geweest moet zijn. En we merken de invloed op, die Meuleman op het ontwerp – niet alleen op dat van de kapel – maar op dat van het hele complex gehad heeft.

In een brief aan Jan Stuyt van 12 januari 1923 meldt Meuleman, dat hij juist verhuisd is naar zijn nieuwe woning en dat hij van zijn kamer

uit een schitterend uitzicht op Heerlen heeft. Hij rekent er op, dat Stuyt in staat zal zijn naar Heerlen te komen en zeker op 4 februari, als in de hulpkapel een plechtige mis wordt opgedragen voor de officieuze opening van de inrichting.¹⁹

Die opening vindt op 4 februari plaats [exact tien jaar na de opening van de school aan de Akerstraat] maar is tevens de officiële opening van het complex. Er komt niet nog een andere festiviteit. Inderdaad wordt er een H. Mis opgedragen en de genodigden worden verzocht gebruik te maken van de zijdeur aan de rechtervleugel van de kweekschool, want dat is blijkbaar de ingang van de kapel.²⁰

Het orgel

Wat is een kapel zonder orgel? Niets toch en dus werden in 1932 offertes gevraagd voor een orgel. Goedkoop bleek een dergelijk instrument niet te zijn: de prijsopgaven lagen rond

Het orgel in gebruik van 1950 tot 1978.

Interieur.

de 6000 gulden. Voor dat geld kon men in die tijd een aardige vrijstaande woning in Zuid-Limburg bouwen. Om de een of andere reden is dat plan niet doorgegaan. In 1948 werd opnieuw gesproken over een orgel. Organist Pierre Zeyen uit Kerkrade trad op als adviseur van het bestuur en hij was blij dat de opdracht in 1932 niet was doorgegaan, want dat plan was naar zijn mening iets te primitief. Het nieuwe plan was blijkbaar minder primi-

tief, maar kende ook een andere prijs, nl. 20.000 gulden. Per brief van 23 december 1948 werd aan de firma Verschueren uit Heijthuisen opdracht verleend. Voorwaarde was wel dat het orgel met Kerstmis 1949 bespeeld kon worden.²¹ Op 29 januari 1950 werd het orgel plechtig gewijd met een concert, dat verzorgd werd door Nico Zeijen, organist te Rolduc en leraar aan de muziekschool te Heerlen en aan het Serviam-lyceum te Sittard.²²

Inzegening op 16 december 1934.

Steen in de kapel ingemetseld.

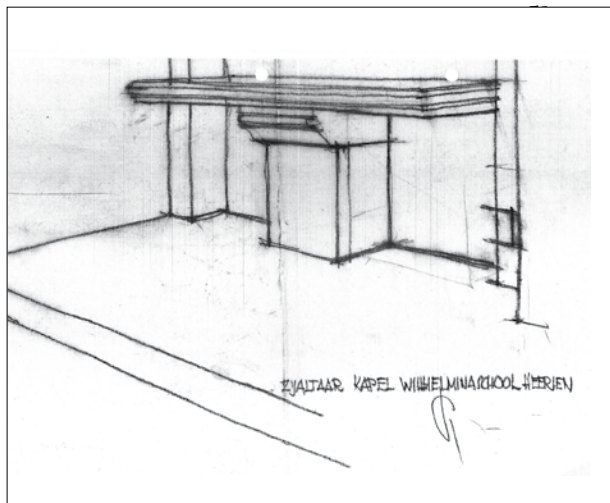
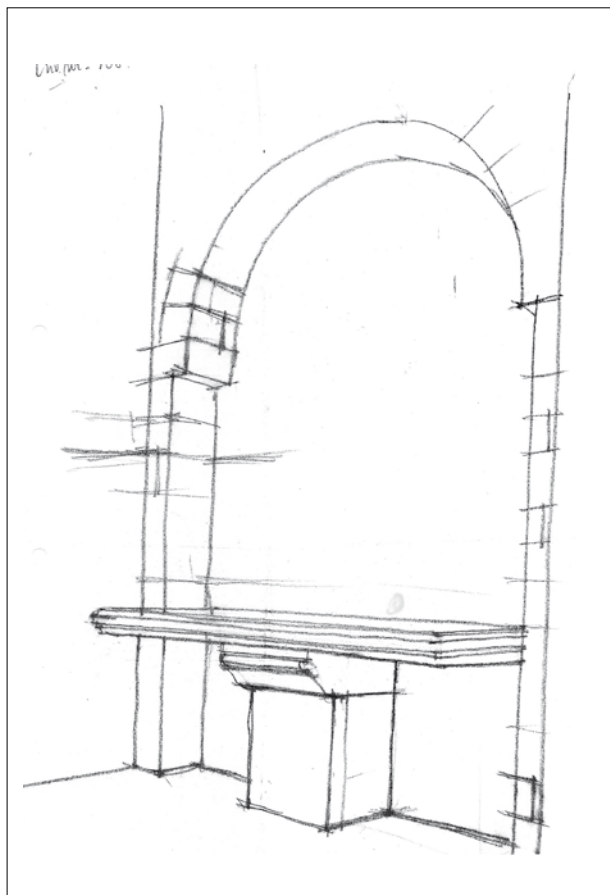
Sluiting en heropening

Nog voor de school naar Kerkrade verhuisde, had de ontkerkelijking ook op de Vroedvrouwenschool toegeslagen en was de kapel in 1978 gesloten en werd het gebouw vanaf dat moment gebruikt als magazijn en opslagplaats voor het orgel. In 1988 werd het orgel geschonken aan de St. Michaëlsparochie in het Eikske te Schaesberg.²³ Gelukkig werd bijtijds ingezien dat de kapel toch te goed was om puur als magazijn gebruikt te worden en zo werd ze gerestaureerd en op 31 mei 2002 door hulpbisschop mgr. E. de Jong opnieuw geconsacreerd en voor de eredienst in gebruik genomen. Sindsdien vinden er weer eucharistievieringen, huwelijken, uitvaarten en doopsels plaats. De pastoor van de St. Jozefparochie van de Heerlerbaan is verantwoordelijk. Het economisch en bouwkundig beheer is in handen van de directie Parc Imstenrade.

Er is ook een kleine dagkapel waar het Allerheiligste wordt bewaard en die buiten de diensten alleen via het complex toegankelijk is voor mensen die een sleutel hebben.²⁴ Het marmeren altaar werd in 1993 overgedragen aan de Bernadettekerk in de Baandert te Sittard.²⁵ Rechts van het hoofdaltaar is een steen ingemetseld met de tekst: Ik werd gelegd door deken Nicolaye 16 december 1934.

Hoewel Peutz nog al wat kritiek had op het werk van Stuyt en hij eigenlijk alleen de Ambachtsschool op het De Hessellplein de moeite waard vindt, heeft dit hem er niet van weerhouden een zijaltaar te ontwerpen, waarvan de tekeningen zich in het archief van de R.K. Vereniging Moederschapszorg bevinden.²⁶

Van de inboedel is ook het een en ander bewaard gebleven, dat nog steeds in de kapel te zien is. Maar ook daarbuiten is er nog wel iets, zij het niet veel. De Pancratiusparochie van Heerlen heeft – onlangs nog – van de Stichting Bijzondere Voorzieningen Moederschapszorg een drietal voorwerpen in bruikleen ontvangen, die uit de kapel afkomstig zijn. Het betreft een pyxis [hostiedoosje] van

Ontwerpen van F. Peutz voor een zijaltaar.

onedel metaal, een messing gedreven ciborie, horizontale ellipsvormige kelk met binnenschaal van eerste gehalte zilver en een deksel met een Latijnse tekst en tenslotte nog een zilveren reliëfhouder van het Heilig Kruis uit de negentiende eeuw. In het gebouw van de Academie Verloskunde in Maastricht bevinden zich in een vitrine nog twee grote kerkmissalen evenals een koperen processielantaarn. Maar de kapel heeft uiteraard ook voorwerpen die uit de laatste periode stammen. Zo is

het doopvont van de hand van W. Polders uit Kevelaer uit het jaar 1991. Hij is ook verantwoordelijk voor het bronzen en deels verzilverde processiekruis, evenals voor de paaskandelaar en de kaarsentafel; alle daterend uit 1991. Het grote notenhouten donker gepateneerde beeld van Maria met kind, Sedes Sapientiae, zou rond 1920 vervaardigd zijn naar een voorbeeld van Tilman Riemschnieder, die vier eeuwen daarvoor vooral rond Würzburg leefde en werkte.

Noten

1. Sociaal Historisch Centrum Limburg [SHCL], Archief R.K. Vereniging Moederschapszorg, Inv. nr. 148f.
2. SHCL, Archief R.K. Vereniging Moederschapszorg, Inv. nr. 158.
3. Monumentnummer 512707, besluit nr. 965536, 11 febr. 1999.
4. Rijckheyt Heerlen, archief Heerlen 1919-1969, Inv. nr. 910.
5. Nederlands Architectuurinstituut, Rotterdam [NAI], archief Stuyt, Inv. nr. 193.
6. NAI, BonasArchivijzer, onder Stuyt, G.C.
7. BOB DE GRAAFF EN DUCO HELLEMA, *Instrumenten van buitenlandse politiek: achtergronden en praktijk van de Nederlandse diplomatie*, Amsterdam 2007, 234.
8. Idem als voetnoot 6.
9. Propaganda-uitgave der R.K. Vereeniging Moederschapszorg, *de kweekschool voor vroedvrouwen te Heerlen ten bate van den bouw en de meubileering van een kapel*, Heerlen 1933.
10. SHCL, Archief R.K. Vereniging Moederschapszorg, Inv. nr. 128.
11. SHCL, Archief R.K. Vereniging Moederschapszorg, Inv. nr. 157.
12. Gedenkschrift 40 jaar R.K. Vereniging Moederschapszorg, De Kweekschool voor Vroedvrouwen te Heerlen, 1953, 31-32. Zie ook *De Maasboede* van 11 september 1932.
13. Akte verleden voor notaris Derks te Maastricht d.d. 13 april 1932.
14. SHCL, Archief R.K. Vereniging Moederschapszorg, Inv. nr. 158.
15. Zie voor de omschrijving: www.kerkgebouwenin-limburg.nl
16. Rijckheyt, Collectie kopieën van archiefbronnen... Toegangsnummer 343, Inv. Nr. 199. Correspondentie van Meuleman met Stuyt over de bouw van de kapel. Zie ook: Archief Heerlen 1919-1969, Inv. nr.542.
17. Rijckheyt, raadsnotulen gemeente Heerlen 28 juli 1932.
18. SHCL, Archief R.K. Vereniging Moederschapszorg, Inv. nr. 158.
19. Gedenkschrift 40 jaar R.K. Vereniging Moederschapszorg, De Kweekschool voor Vroedvrouwen te Heerlen, 1953, 40.
20. SHCL, Archief R.K. Vereniging Moederschapszorg, Inv. nr. 128, brief nummer 373.
21. SHCL, Archief R.K. Vereniging Moederschapszorg, Inv. nr 156.
22. SHCL, Archief R.K. Vereniging Moederschapszorg, Inv. nr. 161.
23. SHCL, Archief R.K. Vereniging Moederschapszorg, Inv. nr. 159.
24. *Limburgs Dagblad*, 30 december 1988.
25. www.rksintjoseph.nl/overigeligurgie.htm, nov. 2008.
26. www.kerkgebouweninlimburg.nl, nov. 2008.
27. PEUTZ, F.P.J., Kerk- en schoolgebouwen in de Mijnstreek, in: *Heerlen als Mijn- en Industriestad het Centrum der Limburgsche Industrie*, uitgegeven door de VVV [zogenoemde Mijnummers], 1932, 11-14, m.n. 13.
28. SHCL, Archief R.K. Vereniging Moederschapszorg, Inv. nr. 158.

De Spaanse griep op doorreis *

DOOR JAN TEUNISSEN

Nu de hele wereld in de ban is van de Mexicaanse griep, lijkt het een goede zaak eens te kijken hoe onze voorouders in 1918 met een soortgelijk verschijnsel zijn omgegaan. Toen heerste er gedurende tien maanden een echte pandemie die miljoenen slachtoffers gemaakt heeft. De schattingen lopen uiteen van 20 tot 40 miljoen mensen die in die periode over de gehele wereld aan de gevolgen van de griep zijn overleden.

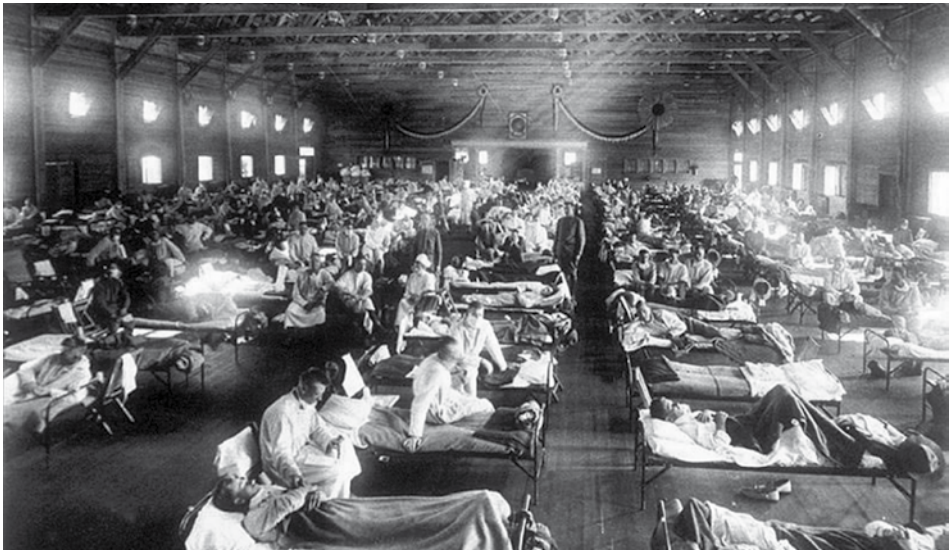
Inleiding¹

De schrijver is geen medicus die een verhaal schrijft over een ziekte die miljoenen levens geëist zou hebben, terwijl de Tweede Wereldoorlog met al zijn verschrikkingen 'slechts' 15 miljoen levens gekost heeft. Hij is gefascineerd geraakt door de verhalen van twee personen die de Spaanse ziekte van dichtbij hebben meegemaakt.

Het eerste verhaal is van zijn vader Leo Teunissen, geboren in 1900, student aan de Tech-

nische Hogeschool te Delft. Deze vertelde dat hij vanuit zijn studentenkamer zag, hoe in de maand november van het jaar 1918 bijna ieder uur van de dag een rouwstoet naar het kerkhof ging. Zelfs op latere leeftijd vertelde hij daar nog over; zo'n indruk hadden die gebeurtenissen op de 18-jarige gemaakt.

Het tweede verhaal komt van de bekende Heerlenaar Frans van Loo, geboren in 1906, die verhaalde dat er in Heerlen zoveel overledenen waren, dat er velen begraven werden zonder dat er zelfs een kerkdienst voor hen

Ziekenbarak in Amerika.

Aankomst van de eerste vluchtelingen in Maastricht op 4 augustus 1914.

Voor de Belgische vluchtelingen wordt in Valkenburg een potje gekookt.

54

gehouden kon worden. Die diensten werden, overigens tot maanden na het overlijden, alsnog gehouden. Aan de hand van passages en citaten uit veelal lokale kranten van 1918 en 1919 heeft de schrijver getracht een beeld te geven van de toenmalige omstandigheden, hoe de ziekte werd beleefd, welke maatregelen er getroffen werden en wat de consequenties daarvan waren.

Oorsprong van deze griep²

Zover is na te gaan, waren er volgens sommige onderzoekers twee mogelijkheden:

De eerste was, dat het virus via Chinese spoorwegarbeiders in de Verenigde Staten was beland. Het dook voor het eerst in maart 1918 op in de militaire basis van fort Funston in Kansas en verspreidde zich van daar uit naar andere legerbases van de V.S. Via de troepen zendingen vanuit Amerika richting Europa zou het zo ook de rondreis over de wereld begonnen zijn.

De tweede mogelijkheid was, dat het griepvirus spontaan ontstaan is in de legerplaats in Kansas. In het fort fokte men kippen en varkens voor eigen gebruik. Iemand zou besmet zijn met het virus, dat van de kippen via de varkens bij de mens kwam. Door mutatie zou het virus in staat geweest zijn de besmetting van mens tot mens over te brengen. Al in het voorjaar van 1918 deed de griep zijn intrede in Europa. In mei 1918 verspreidde zich het bericht over een geheimzinnige ziekte, die in Spanje uitgebroken zou zijn. De besmetting vond plaats in alle lagen van de bevolking. Zelfs de Spaanse koning en verschillende ministers werden door de kwaal aangegepen.

De naam Spaanse griep?

Normaal wordt de griep genoemd naar het land waar deze ziekte het eerst wordt ontdekt. Dus zou men vermoeden dat deze griep is ontstaan in Spanje, maar niets is minder waar. In de toen oorlogvoerende landen, zoals Frankrijk, België, Duitsland en later Amerika,

Nieuws uit Kerkrade

De revolutie in Duitsland. Vluchtelingen.

Maandagmorgen kwamen weer een partij Russische, Engelse en Franse krijsgevangenen over de grens. Vooral de Russen zagen erbarmelijk uit.

(Limburger Koerier, 25 november 1918)

De revolutie in Duitsland

Zaterdagavond half zes klonk plotseling geweevuur te Berlijn. De Rijksbank werd bescho- ten. Alle treinverkeer staat in West Duitsland stil en elke verbinding met Keulen en Düs- seldorf is verbroken. Vrijdagnacht om 3 uur kwam te Emmerik een extra trein aan met vluchtende Hollandse arbeiders. Zaterdag worden 15 extra treinen verwacht, met totaal 20.000 Holanders, allen munitiearbeiders bij Krupp.

(Limburger Koerier, 12 december 1918)

De toestand aan de grens

Kerkrade - Bij de Duitse grens is het aanmerkelijk drukker dan anders. De elektrische trams die van Herzogenrath naar Aken rijden en omgekeerd, zitten vol soldaten. De sol- daten zijn echter zonder geweer en dragen een rood bandje als teken, dat ze van de partij van de soldatenraad zijn. De grenssoldaten hebben wel het geweer bij zich, maar, naar hun bewering, zonder patronen.

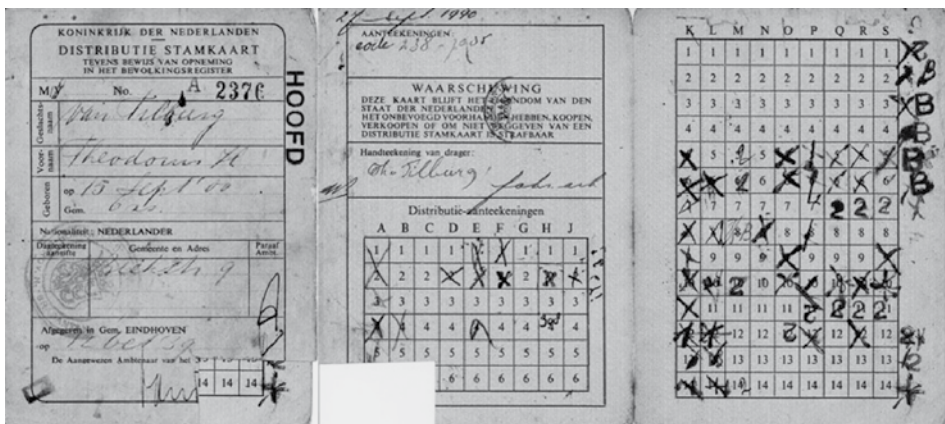
(Limburger Koerier)

werd de pers sterk gecensureerd. Spanje was neutraal en hier werd voor het eerst over deze griep gesproken en geschreven, terwijl men in Amerika er al lang van te voren van wist. Vandaar de benaming Spaanse griep, nu dus niet naar het land waar de ziekte het eerst was ontdekt, maar naar het land waar in alle open- heid over de ziekte gesproken en geschreven werd. Toen de Spaanse griep ook aan de Duit- se kant van het front heerste, sprak men daar over de Belgische of Vlaamse griep.

Griepgolven

Voor zover wij nu kunnen nagaan, is er sprake geweest van een tweetal golven: een eerste golf ziektegevallen die een goedaardig karakter had en een tweede golf met een kwaad- aardig karakter met desastreuze afloop.

Bij de eerste golf [april en mei 1918] werden mensen wel ziek, maar was de ziekte niet do- delijk en was goede bedrust vaak voldoende om te genezen. Heel anders was het bij de

Bonkaart uit de eerste wereldoorlog.

Kamp van Belgische geïnterneerden op Beersdal. foto collectie Rijkzeker

tweede golf, die daarna kwam. De ziekte begon met hoge koorts, hoesten, spierpijn en keelpijn, gevolgd door moeheid en flauwtes. Men verloor zoveel energie dat eten en drinken steeds moeilijker ging. De ziekte tastte het lichaam zodanig aan, dat men binnen enkele dagen kwam te overlijden.

Opmerkelijk verschijnsel daarbij was, dat de slachtoffers niet, zoals gebruikelijk bij een griep, ouderen waren, maar juist jonge volwassenen tussen de twintig en veertig jaar. Het staatje van de overlijdensgevallen van Heerlen zal later in het verhaal gepresenteerd worden en spreekt daarbij boekdelen

Oorzaken

Oorzaken die bijgedragen hebben aan het uitbreken van de Spaanse griep in een dergelijke grote omvang:

OORZAAK 1 • Grote volksverhuizing door burgers

Het samenkomen van grote groepen mensen speelde ook toen een belangrijke rol. Bij het uitbreken van de 1ste Wereldoorlog viel

Duitsland op 4 augustus 1914 België binnen. Uit angst voor het oorlogsgeweld sloegen tienduizenden Belgen op de vlucht. Steeds meer Belgische vluchtelingen trokken in de loop van de tijd de grens naar Nederland over, bang voor de wreedheden van Duitse troepen. Zeker toen Antwerpen onder vuur lag van de optrekkende Duitse troepen en de Belgen bang waren dat hun de pas zou worden afgesneden naar het neutrale Nederland, waren er al meer dan een miljoen personen, waaronder zeker 40.000 militairen, de grens over.

De burgervluchtelingen werden met alle beschikbare vervoermiddelen over geheel Nederland verdeeld en kwamen zo ook in onze regio terecht. Het onderbrengen van deze vluchtelingen gebeurde in eerste instantie bij burgers thuis. Dat was natuurlijk niet toereikend. Voor de overigen werden eerst tentenkampen en later barakkenkampen opgericht. Zo ontstond in Heerlen een barakkenkamp in Beersdal.

Eind november 1918, na de wapenstilstand, gingen de eerste vluchtelingen met treinen

Zakken aardappelen worden onder toezicht vervoerd.

weer terug naar België. In januari en februari 1919 vertrokken de laatsten naar huis. De opeenhoping van al deze vluchtelingen, de verplaatsing ervan en de ondervoeding van velen, was zeker een goede haard voor besmetting. Deze vluchtelingen woonden met meerdere personen vaak in één vertrek, zodat de

besmetting gemakkelijk kon plaats vinden.

Er vertrokken in 1918 niet alleen grote groepen mensen uit Nederland, er kwamen ook grote groepen binnen, zoals krijgsgevangenen uit Duitsland, maar ook Russen, Engelsen, Fransen³ en vluchtende arbeiders, zoals bijvoorbeeld 20.000 Nederlanders, die in de

Duizenden lijden aan Spaanse Griep

Door een lidmaatschap van het EERSTE NED. MIDDENSTANDS ZIEKENFONDS, waarborgt men zich tegen alle kosten! Matige premie, particulier behandeling en coulante afwikkeling. Prospectus gratis aan het Hoofdkantoor: Huygensplein 2, Den Haag. De Spaanse Griep heerst. Pas op! (*reclame*)

Wat is 'Eenheidsworst'?

Mijn moeder vertelde, dat de slaggers geen vlees meer verkochten, alles ging in de gehaktmolen, rundvlees, varkensvlees en daar werd worst van gemaakt. Zoo nu en dan was er een slager, die worst verkocht, dus gingen de huisvrouwen in de rij staan en dan werd er verkocht, maar iedereen een half pond. Men noemde het eenheidsworst. Moe zei altijd, dat er niet veel smaak aan was, maar ja, je had toch wat.

(*Passage uit krantenartikel, 20 juli 1919*)

Honger naar eten

Een gevaarlijk rund opgegeten? Te Huizen was dezer dagen een koe aan z.g. binnenpokken [tuberculose] gestorven. Daar het vlees als ongeschikt voor de consumptie was afgekeurd, werd het kadaver onder de grond gestopt. De volgende dag bleek het al opgegraven te zijn. Waarschijnlijk heeft het al zijn weg naar menselijke magen gevonden.

(Passage uit krantenartikel, 20 juli 1919)

Melkvoorziening

Het centraal beheer van de plaatselijke R. K. Werkliedenvereniging heeft maandag een telegram aan de Minister van Landbouw gericht, waarin met nadruk wordt gewezen, op het groot gebrek aan melk in deze gemeente en op de ontzettende kindersterfte, mede wegens het tekort aan dit zo noodzakelijk voedsel. Aan de Minister wordt verzocht, onverwijld maatregelen ter voorziening in deze noodtoestand te treffen, ook wat aangaat de handhaving van de maximum prijs maatregelen te nemen.

De griep epidemie blijft in deze gemeenten verontrustend veel slachtoffers vragen. Gisteren [maandag], werden ten burele van de Burgerlijke Stand weer 17 sterfgevallen aangegeven.

(Limburger Koerier, 5 november 1918)

Jammer

Jabeek - De echtelieden Peters hier zouden binnenkort het zeldzaam geluk smaken, hun 60-jarig huwelijksfeest te vieren. Helaas, verleden week taste de beruchte griep epidemie de echtgenote aan, wat de dood tengevolge had.

(Passage uit krantenartikel, 1918)

Kruppfabrieken gewerkt hadden en die nu voor de revolutie in Duitsland terug naar eigen land vluchtten.⁴

Door het vertrek van de Belgen, van wie de meesten in de Limburgse mijnen werkten, ontstond een gebrek aan arbeidskrachten. Daarin werd voorzien door tewerkstelling van Russische krijgsgevangenen.⁵

ORZAAK 2 • *De militaire troepen en hun verplaatsing*

Begin maart 1918 werd in Amerika het eerste griepgeval geconstateerd in een kazerne, welke de op een na grootste was, met ongeveer 5.600 man. Deze jongens werden klaargestoomd voor de oorlog in Europa. Men heeft niet veel verbeelding te hebben, om zich een voorstelling te maken van de slaapzalen waar deze soldaten zeer dicht naast elkaar lagen of van de boten en treinen waarin ze richting front werden vervoerd. Daar aangekomen was de behuizing meestal gebrekkig. Deze dicht opeengepakte, slecht gevoede en door oorlogsvermoeidheid uitgeputte soldaten vormden een gemakkelijk slachtoffer voor het virus.

ORZAAK 3 • *Distributie van voedsel, ondervoeding en smokkelwaar*

Door het uitbreken van de 1ste wereldoorlog in augustus 1914 ontstond er onder de Nederlandse bevolking een paniekstemming. Dit leidde tot hamsteren van alle kruidenierswaren. Om de tekorten en het opdrijven van prijzen te voorkomen, vaardigde de regering een wet uit, die de levensmiddelenverstrekking onder controle moest houden. De uitvoering daarvan lag bij de burgemeesters. Ze konden levensmiddelen in beslag nemen en ook het verdelen onder de armlastigen regelen.

Een andere maatregel, die tijdens de eerste maanden van de mobilisatie genomen werd, betrof het verbod op de uitvoer van grondstoffen en voedingsmiddelen. Het rijk zelf regelde de graanafzet en de verdeling daarvan. De boeren moesten hun producten recht-

Advies landelijke overheid

Een van de weinige 'adviezen' van de regering is hier onder vermeld.⁷

Met het oog op de mogelijkheid der verspreiding ook in ons land, van de ziekte, die aangeduid wordt als 'Spaanse griep', komt het de Centrale Gezondheidsraad gewenst voor te herinneren aan een tweetal welbekende en hoogst nuttige wenken, in het belang der volksgezondheid. Het spreekt wel vanzelf, dat andere maatregelen niet mogen worden verzuimd, als: reinheid op lichaam, kleding en woning, het inroepen van geneeskundige hulp bij ziekte en dergelijke meer, maar daarnaast is het nodige het volgende in acht te nemen.

Iste

Laat dag en nacht steeds zoveel mogelijk, overal, verse lucht in uw woning toe. Laat ieder naar vermogen medewerken om voortdurend, flinke luchterverversing ook tot stand te brengen in allerlei plaatsen en inrichtingen, waar veel mensen bijeen komen, als scholen, kantoren, werkplaatsen, fabrieken, winkels, weeshuizen, kazernes, verversingslokalen, boten, trams, treinen enz. Weest niet beducht voor flink wat luchtverversing die smetstof verdrijven kan, die anders in een lokaal blijft hangen en mogelijk de besmetting overbrengt.

2de

Laat, zoveel van u afhangt, geen stof worden opgejaagd in huis en in al de inrichtingen en plaatsen hier bovengenoemd. Stof verontreinigt en prikkelt ogen, neus en keel en kan in een tijd van besmettelijke ziekte dubbel nadelig zijn.

Droog opvegen van den vloer is voor een deel enkel stof opjagen. Het meest afdoende is ongetwijfeld het gebruik van een zuigtoestel, als men daar de beschikking over heeft, of krijgen kan. Voor het overige dient stof opgenomen te worden, liefst met vochtige dweilen en doeken, of anders na besprenkeling met water; daarbij zijn deuren en ramen open te zetten.

Waar de ziekte al enige uitbreiding mocht verkregen hebben is het gewenst het besmettingsgevaar van persoon op persoon te ontgaan, door aanraking, ook met licht ongestelden te vermijden, voor zover plicht en werkkring niet anders eisen.

Juist door hen, die in het begin van een besmettelijke ziekte zijn en slechts weinig de indruk van ongesteldheid geven, kan de besmetting worden overgebracht, indien zij in kantoren, scholen werkplaatsen enz. met anderen in aanraking zijn.

Zij, die toezicht over deze inrichtingen hebben, doen wel hiermede rekenen, en zulke half-zieken liever naar huis te laten gaan.

streeks aan de regering leveren en er werden teeltbeperkingen opgelegd. De regering trof deze maatregelen om de eerste levensbehoeften betaalbaar te houden. Toen de schaarste daaraan vanaf 1916 echter verder toenam, gingen brood, meel, boter, vet, kaas, eieren, aardappelen en andere voedingsmiddelen op de bon, evenals brandstoffen.

Uit een onderzoek bleek, dat bij de minder-

bedeelden de ondervoeding toenam. De Gezondheidsraad ontkende deze ondervoeding, maar de geneeskundige dienst trok die opvatting in twijfel.⁶ Eén ding is zeker: een zwakke gesteldheid van de mens veroorzaakt minder weerstand tegen de griep.

De melkproductie nam geleidelijk af daar de boeren te weinig voer hadden voor de dieren en ze deze geleidelijk hadden geslacht.

Monddoekjes tegen de griep.

Nieuws uit Heerlen: Kath. Kring

In de woensdagavond, onder leiding van voorzitter, dhr. Jacobs, gehouden vergadering van het bestuur en de feestcommissie van de 'Kath. Kring', werd besloten, om wegens de in gemeente bedreigende griep epidemie, bij gelegenheid van de a.s. najaarskermis geen festiviteiten te organiseren. Het had in de bedoeling van de feestcommissie gelegen, een bekende cabaretgroep, voor een van de kermisavonden te engageren.

Ook in verband met de huidige abnormale tijdsomstandigheden, zal het feestcommissie niet het in andere jaren gebruikelijke Sinterklaasfeestje voor de kinderen van de leden houden.

(Limburger Koerier, 6 november 1918)

Vele producten moesten daarom onder begeleiding worden vervoerd.

Daarbij kwam dat men probeerde de al schaarse levensmiddelen aan de markt te onttrekken en tegen woekerprijzen aan de meest biedende te verkopen. Ook het smokkelen vierde hoogtij; de smokkelaars waren dag en nacht onderweg om hun smokkelwaar aan de man te brengen.

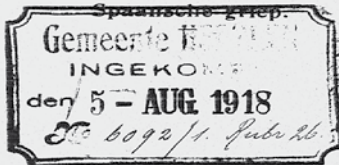
ORZAAK 4 • *Gezag: Regering, Provincie en Gemeente*

Bij het lezen van de verhalen die in de dagbladen verschenen, kan men tot de conclusie komen dat de overheid toentertijd niet goed raad wist met de Spaanse ziekte. Er werden wel waarschuwingen verspreid, scholen werden gesloten, noodhospitaal werden ingericht, maar vaak als mosterd na de maaltijd.

Tijdens het uitbreken van de oorlog bekleemtoonde de Nederlandse regering zijn neutraliteit. Toch werd er een algemene mobilisatie afgekondigd. Toen Duitsland op 4 augustus het neutrale België binnenviel, sloeg in Nederland de vlam in de pan. Grote onrust brak uit, het sociale leven stortte helemaal in. Er werd gehamsterd, geld werd van de bank gehaald. De bedrijven krompen hun productie in en personeel werd ontslagen. Daarop volgden weer massaontslagen met als resultaat lange rijen mensen bij arbeidsbureaus en distributiekantoren. Met moeite lukte het de regering de neutraliteit te behouden door over en weer concessies te doen aan de oorlogvoerende landen om ons heen.

Advies provinciale overheid in Limburg

In het archief te Heerlen is zegge en schrijven één bericht te vinden, dat Gedeputeerde Staten van Limburg naar alle gemeentes in de provincie verzonden hebben.⁸ Maar of het voldoende en op tijd was, valt aan hand van artikelen in de Limburger Koerier te betwijfelen, daar er al voor de datum van deze brief, 1 augustus 1918, ziektegevallen bekend waren.

De Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken deelt ons bij schrijven van 22 Juli j.l. n°. 10477, Afdeeling V. A., omtrent nevensbedoelde ziekte het volgende mede:

»De Centrale Gezondheidsraad ter zake om advies gevraagd, is van oordeel dat op het oogenblik geen maatregelen van bijzonderen aard kunnen worden aanbevolen, die van Regeeringswege te treffen waren tegen insleeping of verspreiding van de »Spaansche griep».

»Wel is het meer dan ooit geraten de meer algemeene hygiënische regelen in acht te nemen en minder goede verhoudingen uit den weg te ruimen. Wat in het algemeen tot verspreiding eener besmettelijke ziekte kan medewerken, dient vermeden te worden. »Als zoodanig zijn te noemen volksophooping en met name zou »het zeer gewenscht zijn, indien kermis en dergelijke, waar ook »vaak de matigheid niet voldoende betracht wordt, van overheidswege »verboden werden».

Wij hebben de eer het vorenstaande onder Uwe aandacht te brengen en namens den Minister voornoemd ten deze Uwe medewerking in te roepen.

De Gedeputeerde Staten van Limburg,
CH. RUIJS DE BEERENBROUCK.
De Griffier,
J. G. CROUTE.

Brief van Gedeputeerde Staten van Limburg aan alle gemeentes van Limburg.

61

Maatregelen gemeente Heerlen

De vraag of het allemaal waar was wat in de krant stond, moet bevestigend beantwoord worden, gezien de correspondentie, die er geweest is tussen B&W van Heerlen, Staatstoezicht op de Volkgezondheid van Heerlen en de inspecteur van de Volksgezondheid. Hieronder volgen enkele passages uit dit briefverkeer.

21 AUGUSTUS 1918 • *Van Gezondheidszorg aan de gemeente Heerlen:*

»Vraagt toestemming om de boter van een vijftal zaken te laten controleren te Utrecht, daar ze onfris en onzindelijk uitziet.»

19 SEPTEMBER 1918 • *Van Gezondheidszorg aan de gemeente Heerlen:*

»Bij het transport van veertig vaten gezouten vlees zijn een viertal vaten stuk gevallen en vielen brokken vlees over de grond. Dit vlees nu zou een dergelijke stank hebben verspreid, dat de omgeving dagenlang erdoor verpest werd. Ter behouding van de frisrode kleur zou aan het vlees suiker zijn bijgevoegd, waardoor het rottingsproces bespoedigd zou worden.»

19 SEPTEMBER 1918 • *Van Gezondheidszorg aan de gemeente Heerlen:*

»Vooral in de kleinere gemeenten van ons ambtsgebied schijnt gebrek te heersen vooral

Bericht van B&W¹¹

Van gemeentelijke zijde verzoekt men ons het volgende te willen mededelen:

De hier te Heerlen heersende epidemie behoeft niemand te verontrusten. Het grote aantal sterfgevallen is vooral te wijten aan de onvoorzichtigheid, doordat de zieken te gauw opstaan of te laat de geneesheer roepen.

Het is zaak, dadelijk bij het begin van de ziekte de dokter te ontbieden en zich gedurende enige tijd goed in acht te nemen. Bij te vroeg opstaan, volgt vaak longontsteking, die de dood ten gevolge heeft.

Overigens zal bij gezonde, weerstandskrachtige mensen, de ziekte geen ernstige gevolgen hebben. Men verzoekt ons verder er de aandacht op te willen vestigen, dat niet zelden de geneesheren door kinderen worden geroepen die geen behoorlijk adres weten op te geven. Het is reeds voorgekomen, dat een onzer doktoren een uur lang naar een adres heeft gezocht, zonder zijn woning te kunnen vinden, daar het adres verkeerd was opgegeven. De volgende ochtend was de betrokkene overleden.

Men maakt het onze doktoren, die het toch al overdruk hebben, zo gemakkelijk mogelijk door hun tijdig, maar niet nodeloos te waarschuwen en daarbij een goed adres, liefst geschreven op een briefje af te geven.

Heerlen; Spaanse griep¹²

De burgemeester van Heerlen heeft vastgesteld, dat de lijken van slachtoffers van de Spaanse ziekte binnen drie dagen moeten worden begraven. In verband hiermede zullen zo nodig de kerkelijke begrafenisplechtigheden ook 's namiddags plaats vinden.

De Spaanse ziekte

De ernstige griep – epidemie schijnt gelukkig hier te verminderen – althans het aantal van de gevallen wordt geringer. Zo werden aan het bureau van de Burgerlijke stand, maandag slechts twee overlijdensaangiften gedaan.

Teneinde het gevaar voor besmetting zoveel mogelijk te beperken, wordt nu op last van de burgemeester streng toegezien, dat de begrafenis van overledenen binnen enkel dagen plaats heeft. Tengevolge van het groot aantal sterfgevallen waren verleden week enige lijken langer dan nodig boven aarde gebleven.

Noodhospitaal

Het noodhospitaal voor grieplijders door het plaatselijk Rode Kruis in school 1 aan de Akerstraat, voor rekening der gemeente ingericht, zal vermoedelijk a.s. dinsdag of woensdag patiënten kunnen opnemen; voorlopig zijn er 32 bedden in geplaatst, welk aantal nog men met 18 zal vermeerderd worden. De inspecteur van de Volksgezondheid in Limburg, Dr. N. Eykel, vertoefde zaterdag hier ter plaatse in verband met de inrichting van dit hulpziekenhuis.

bij rijst, haverhout, thee en melk, voedingsmiddelen die vooral bij de voeding van zieken en kindelen een grote rol spelen. Het gebrek aan melk is niet in hoofdzaak toe te schrijven, dat ze niet in voldoende mate aanwezig is, maar dat de landbouwers gewoonweg de melk niet afstaan. Ons werd dan ook door in de gemeenten praktiserende medici er op gewezen, dat als noodzakelijk gevolg van de voedselnood, de kindersterfte schrikbarend toeneemt.

De medicus beweerde in volle ernst dat zuigelingen gewoonweg verhongerden.

31 OKTOBER 1918 • *Van de gemeente Heerlen aan de Gezondheidszorg:*

'De levering van melk is drastisch terug gelopen: in het jaar 1915 2013 liter, in 1916 2280 liter, in 1917 2550 liter, in 1918 905 liter.' Besloten wordt de melk ten goede te laten komen aan zieken en kinderen.

7 NOVEMBER 1918 • *Van de Gezondheidscommissie Heerlen aan de Hoofdinspecteur van de Volksgezondheid:*

'Kleinere productie dan in vorige jaren. Huisverkoop boven maximum prijzen aan burgers. Hoge boterprijzen in verband met smokkel en clandestiene handel. Ondermelk en karnemelk bij gebrek aan ander voedsel voor jong vee.' De brief sluit met de opmerking 'Wij wensen er op te wijzen, dat de werkelijke toestand ergerlijk is, dat door de melkventers aan de banket- en broodbakkers dagelijks gehele kannen melk worden geleverd, terwijl huishoudens met kleine kinderen niet dan met grote moeite een klein kwantum kunnen bemachtigen.'

7 NOVEMBER 1918 • *Van de Gezondheidscommissie Heerlen aan B&W van Heerlen:*

'De Coop, Heerlener Melkinrichting stopt de leverantie aan particulieren, daar boeren onvoldoende leveren.'

12 NOVEMBER 1918 • *Van B&W van Heerlen aan de Gezondheidscommissie van Heerlen:*

Spaansche Ziekte
 Bij tijdig gebruik van onze bekende pillen
RADICAL ESPAGNOL
 voorkomt men de Spaansche Ziekte, Influenza, Koortsen.
Prijs f 3.—.
 Franco per post tegen toezending van f 3.20
N.V. Mij. SANITAS
 Koninklijk Goedgekeurd.
GRONINGEN, Zuiderdiep 48.

De ene zijn dood is de ander zijn brood

St. Josephsziekenhuis Heerlen.

Aanvangende 1 Januari 1918 moeten voor iedere(n) in genoemd gesticht opgenomen patiënt voldoende broodkaarten worden ingeleverd.

Aan patiënten, die geen broodkaarten besitten, kan na 6 Januari 1918 geen brood verstrekt worden.

De Geneesheer-Directeur
A. M. J. Hintzen.

De Limburger Koerier 2 januari 1918. De nood is hoog.

'Ze hebben de toezegging ontvangen dat van elders 3200 liter melk per dag wordt toegezonden. De eerste zending wordt volgende week tegemoet gezien.'

Het aantal bewoners in Heerlen bedroeg op 31 december 1917: 25.227 personen. Als men alleen al naar de cijfers over de melklevering kijkt, dan ziet men dat er werkelijk sprake van schaarste is geweest.

tabel 1

	jan.	febr.	maart	april	mei	juni	juli	aug.	sept.	okt.	nov.	dec..	totaal
1920	42	57	55	45	44	35	47	48	41	54	51	50	569
1919	51	62	59	65	38	36	38	41	53	44	35	47	569
1918	39	411	36	40	34	34	77	66	54	71	172	75	739
1917	36	31	57	40	29	35	38	34	44	40	33	44	461

tabel 1: Gegevens van overlijden van Burgerlijk Stand te Heerlen

Het aantal overledenen per jaar verdeeld over de maanden.

Grijs geeft aan de kritieke maanden.

tabel 2

jaren	leven loos	1 uur 10 jaar	11 tot 20 jaar	21 tot 30 jaar	31 tot 40jaar	41 tot 50 jaar	51 tot 60 jaar	61 tot 70 jaar	71 tot 80 jaar	81 tot 90 jaar	91. hoger	totaal
1920	83	182	41	56	63	35	27	37	28	17	0	569
1919	60	180	65	34	60	59	27	32	19	27	6	569
1918	59	274	36	123	109	42	32	27	23	11	3	739
1917	58	193	34	32	39	24	23	22	29	7	0	461

tabel 2: Gegevens van overlijden van Burgerlijk Stand te Heerlen

Het aantal overledenen per jaar verdeeld over de leeftijdsgroepen.

Grijs geeft aan de kritieke jaren.

tabel 3

	jan.	febr.	maart	april	mei	juni	juli	aug.	sept.	okt.	nov.	dec.	totaal
1920	13	23	14	15	16	10	11	12	12	10	18	33	187
1919	12	19	24	16	16	12	11	9	15	16	10	20	180
1918	12	18	18	17	11	22	24	33	22	43	94	20	332
1917	12	13	13	17	12	11	19	16	13	26	10	19	189

tabel 3: Gegevens van overlijden van St. Pancratiusparochie te Heerlen

Het aantal overledenen per jaar verdeeld over de maanden.

Grijs geeft aan de kritieke maanden.

tabel 4

jaren	leven loos	1 uur 10 jaar	11 tot 20 jaar	11 tot 30 jaar	21 tot 30 jaar	31 tot 40 jaar	41 tot 50 jaar	51 tot 60 jaar	61 tot 70 jaar	71 tot 80 jaar	81 tot 90 jaar	91 hoger	totaal
1920	12	70	13	18	18	18	11	12	15	11	7	0	187
1919	8	62	20	25	25	15	21	10	4	13	2	0	180
1918	13	129	23	48	48	50	21	22	11	6	6	3	332
1917	11	97	13	14	14	14	11	8	6	11	4	0	189

tabel 4: Gegevens van overlijden van St. Pancratiusparochie te Heerlen

Het aantal overledenen per jaar verdeeld over de leeftijdsgroepen.

Grijs geeft aan de kritieke jaren.

Sluitingsmaatregel

De H. B. S. van de paters Franciscanen aan de Akerstraat zal, naar men ons verzoekt te melden, voorlopig gesloten blijven.

Hoewel de Spaanse ziekte hoofdzakelijk in de voorbereiding- en aanvangklassen is opgetreden, werd tot de sluitingsmaatregel overgegaan, teneinde verspreiding van de ziekte zoveel mogelijk te voorkomen. Dit temeer, wijl vele leerlingen van de H. B. S. in andere gemeenten van Zuid Limburg woonachtig zijn.

(Limburger koerier, 5 november 1918)

Slachtveeschandaal, Heerlen

De tuberculose koeien, die als slachtvee voor de vleesvoorziening der mijnwerkers van regeringswege aan de mijndirectie waren verzonden, zijn door deze directie geweigerd.

Men zit nu, zeer figuurlijk gesproken te 's Gavenhagen met de beesten geducht in de maag en heeft ze nu, ten einde raad, aan de gemeente Heerlen gepresenteerd. De zieke beesten zouden dan moeten dienen, om de Heerlense burgerij, bijzonder de zieke en zwakke ingezetenen, die recht hebben op 'ziekenvlees' een rantsoen vlees te bezorgen!

Beducht voor de volksgezondheid binnen zijn gebied, is het gemeentebestuur zeer wijselijk op dit regeringsaanbod niet in gegaan.

Deze weigering valt te meer toe te juichen, wanneer men weet dat vrijdagochtend opnieuw twee koeien zijn bezweken. Ook het vlees van deze beesten is voor consumptie afgekeurd.

(Passage uit krantenartikel, 1918)

Discussie in de gemeenteraad⁹

De burgemeester doet mededeling van de maatregel, die door B&W genomen is in verband met de Spaanse ziekte. B&W overwegen de volkslogementen te ontsmetten, daar zich de ziekte daar zeer heftig vertoond heeft. Het ziekenhuis kan geen verdere patiënten meer opnemen [er zijn al 350 mensen opgenomen], zodat B&W verplicht zullen zijn in het belang van de volkgezondheid een noodziekenhuis in te richten, daar de scholen, die als noodhospitaal zijn ingericht, eigenlijk niet voldoen. B&W vragen een blanco krediet voor deze maatregel, hetgeen wordt toegestaan. De burgemeester deelt nog mede, dat hij bepaald heeft, dat de lijken niet langer dan drie dagen boven aarde mogen staan. De heer Maenen kan zich met de maatregel van B&W verenigen, maar zou gaarne zien, dat B&W meer deden door de beschikking te krijgen over meer geneesheren, hetzij militaire of anderszins. Hij zegt, dat hij de dokters telegrafisch gevraagd heeft of zij hulp nodig hebben. Van de vier dokters heeft één geantwoord eventuele hulp zeer op prijs te stellen, één zei geen hulp nodig te hebben, de twee anderen hebben niet geantwoord.

Gezien de bovenstaande berichten berust het verhaal van dhr. F. v. Loo op waarheid.

Opmerkingen bij de tabellen:

- het aantal levenloos geboren kinderen neemt in de opeenvolgende jaren toe. Dat kan overigens ook samenhangen met de groei van de Heerlense bevolking in die tijd.
- het aantal levenloos geboren is normaal gezien lager dan het aantal sterfgevallen per levensgroep van 1 uur tot 10 jaar.
- men ziet dat in Heerlen het overlijden aan de griep bijna 10 maanden heeft geduurd.
- men ziet dat er drie leeftijdsgroepen het slachtoffer zijn geworden van de Spaanse griep, namelijk 1 uur tot 10 jaar, 21/30 en 31/40.
- niet alle overledenen waren ingezetenen van

de gemeente Heerlen. Het St. Jozefziekenhuis had een regionale functie.

- het hoge sterftecijfer in de leeftijd van 1 uur af tot en met 10 jaar is aan de ene kant te wijten aan de griep maar zeker ook aan ondervoeding.

De overledenen, die vermeld staan in het archief van de St. Pancratius-parochie, zijn op dezelfde manier bekeken. We kunnen het volgende concluderen:

- dat v&w er regelmatig op aandrongen de lijken sneller te begraven gezien het hoge getal van 94 in de maand november 1918.

- dat de kerk in de maand november 1918 problemen heeft gehad met het aantal begrafenisdiensten. Er waren er soms meer dan vier per dag. Men moet ook nog bedenken dat tijdens de diensten zeer veel mensen dicht bij elkaar zaten, waardoor het gevaar voor overdracht zeer hoog was. Ook de nodige ziekenzalvingen van zeer ernstige patiënten zijn ze-

ker niet ongevaarlijk geweest. Een vraag die men zich zelf kan stellen is ook, of de vier artsen, waarvan de burgemeester melding maakt in de raadsvergadering, gevrijwaard zijn gebleven van de Spaanse griep in die negen maanden.

- van de 332 overleden parochianen in jaar 1918 zijn er 176 tijdens hun verblijf in het ziekenhuis gestorven.

- de levenloos geborenen die vermeld staan in deze registers, roepen veel vragen op.

- alle overleden Belgen die vermeld staan op het Monument op het kerkhof aan de Akerstraat, staan eveneens vermeld in het overlijdensregister van de St. Pancratiusparochie.

Zo plotseling als de ziekte in Heerlen gekomen is, zo plotseling is hij ook weer verdwenen.

** Met dank aan de heren R. Braad, J. Jamar en K. v. Nuys voor hun waardevolle adviezen.*

Noten

1. Voor het algemene gedeelte is dankbaar gebruik gemaakt van [Wikipedia.nl/Spaanse griep](http://Wikipedia.nl/Spaanse_griep).
2. ERIC MECKING, *Spaanse griep en de Eerste Wereldoorlog. Het drama van 1918*. [www.wereldoorlog1418.nl]
3. *Limburger Koerier*, 25 november 1918.
4. *Limburger Koerier*, 12 december 1918.
5. *Limburger Koerier*, 3 december 1918
6. Rijckheydt, Archief gemeente Heerlen 1913-1918, correspondentie 1916-1918, bijlage gezondheidswezen. Staatstoezicht op de Volksgezondheid, 9 oktober 1918.
7. *Limburger Koerier*, 18 juli 1918.
8. Rijckheydt, Archief gemeente Heerlen 1913-1918, correspondentie 1916-1918, bijlage gezondheidswezen.
9. Rijckheydt, Notulen gemeenteraad 6 nov. 1918.
10. *Limburger Koerier*, november 1918.
11. *Limburger Koerier*, november 1918.
12. *Limburger Koerier*, 30 december

Een stamlijn aan de Miljoenenlijn: l'histoire se répète?¹

DOOR HANS THISSEN

De laatste tijd verschijnen er steeds meer berichten in de media, dat het bedrijventerrein Avantis te Heerlen ontsloten zal worden door middel van een nieuw aan te leggen spoorlijn, waarop een 'lightrail' zal gaan rijden. Op zich is dat niets nieuws.² In de jaren zestig waren er soortgelijke plannen met betrekking tot het nieuwe industrieterrein De Beitel.

Het eerste plan

Het begon allemaal in september 1966. Het ingenieurs- en architectenbureau Haskoning te Nijmegen ontving

van het Spoorwegen-expeditiebedrijf van de Staatsmijnen in Limburg plannen voor een spoorwegaansluiting van het industrieterrein de Beitel op de spoorlijn Simpelveld-Kerkrade. Met andere woorden, het doortrekken van de Miljoenenlijn naar het industrieterrein zelf. De Staatsmijnen stelden voor contact met de Nederlandse Spoorwegen op te nemen. De tekeningen waren van het Industrieschap Oostelijk Mijngedebied, waarop aangegeven het industrieterrein met stratenplan, autowegen en de plannen. De hoogte van de terreinkavels varieerde van 177 tot 195 meter. Gegevens over de kosten ontbraken. De machinefabriek ICB stond al ingetekend.

Waarschijnlijk zijn deze stukken door de gemeente Heerlen ter kennisname ontvangen. Zij nam op 19 januari 1967 het initiatief en verzocht de hoofddirecteur van Publieke Werken, A.L.G. Hoefnagels, contact met de NS op te nemen en een rapport op te stellen naar de technische mogelijkheden om een spoor aansluiting voor het industrieterrein te realiseren met de daaraan voor de gemeente verbonden kosten. Gezien de organisatiestructuur van de

dienst hield Hoefnagels zich niet zelf met het plan bezig. Hij had steeds schriftelijk contact met burgemeester en wethouders. Zijn ingenieurs A.J.F. Janken en G.A. Nieskens hielden zich met de uitwerking van het feitelijke plan bezig en voerden de besprekingen met de NS.³ Hieruit vormde de hoofddirecteur zijn rapporten.

Twee maanden later volgde Hoefnagels' uitvoerig rapport, vergezeld van de nodige tekeningen. Een rechtstreekse spoorwegaansluiting vanaf het miljoenenlijntje, gelijkend op het plan Haskoning-Industrieschap, was niet mogelijk in verband met het grote hoogteverschil, namelijk 12 meter over 580 meter lengte, en wegens de gelijkvloerse kruising met de Provinciale weg Heerlen-Simpelveld.⁴ Het spoor onder deze weg doorleiden, zou de bouw van een viaduct noodzakelijk maken, waardoor het spoor vanaf de Miljoenenlijn tot ver achter de Provinciale weg in een diepe insnijding zou lopen. Toch was volgens Hoefnagels een spoor aansluiting te realiseren. Evenwijdig aan het bestaande spoor kon een laad- en losplaats gerealiseerd worden, namelijk tussen het talud en het bestaande spoor. Naast het spoor werd dan een nieuwe hoofdlijn aangelegd. Hierdoor zou het bestaande spoor kunnen fungeren als een laad- en losspoor.

Vanaf de bestaande weg het Langveld, werd een in- en uitrit aangelegd, met een helling

De spoorlijn richting Simpelveld, genomen vanaf de brug bij het Vruddenhuuske. Let op de brede ruimte naast de rails en het ballastbed, links. foto: H. Thissen

van 5%.⁵ Het Langveld heeft een verbinding met de Provinciale weg en met de wegen op het industrieterrein.⁶ Aan de westzijde van het perron zou een keerlus aangelegd worden. Deze keerlus kon, indien wenselijk, aangesloten worden met de uitmonding van de diagonaalweg op de Provinciale weg.⁷ Dit plan was goedkoper dan de aanleg van een spoorlijn op het industrieterrein; de kosten werden groot op 510.000 gulden.

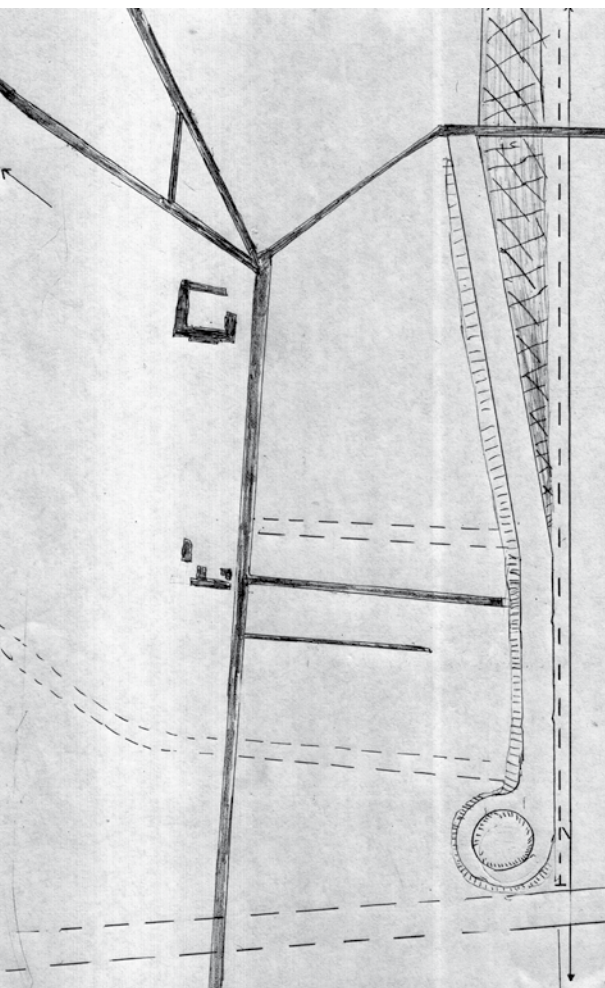
De te vestigen industrieën hadden in dit plan geen eigen spoorwegaansluitingen, waardoor een [auto]pendeldienst moest worden ingesteld tussen de fabrieken en de los- en laadplaats. Er was nog geen contact met NS gezocht. Men zou dit pas doen, wanneer het college akkoord ging met de plannen.

Precies twee maanden later ontving Hoefnagels de machtiging. Nadrukkelijk vermeldden burgemeester en wethouders, dat de kostenverdeling ter sprake diende te komen; waarbij *‘in het bijzonder de aandacht van de NS (er H.T.) op gevestigd dient te worden, dat*

indien een spooraansluiting van het industrieterrein c.q. een andere adequate voorziening niet mogelijk is, het gehele vervoer vanaf dit terrein voor de NS verloren gaat’. NS werd dus een vette worst voorgehouden.

De NS was echter van mening, dat een laaden losplaats geen goede oplossing was. Zij wenste het spoor door te trekken tot bij de betreffende bedrijven.⁸

Dit plan [Plan 1] kwam samengevat hierop neer: vanaf punt A [km 9.2] tot aan de brug bij Vruddenhuske [nabij km 9.8], 600 meter nieuw spoor aanleggen, evenwijdig aan het bestaande spoor, doch onder een aanstijging van 1:55, zodat het nieuwe spoor bij de brug negen meter hoger kwam te liggen dan het bestaande hoofdspoor. Vanaf deze brug een nieuw spoor aan te leggen naar de Provinciale weg, met een straal van 230 meter, aanstijgend 1:90, met een lengte van 520 meter, en deze de Provinciale weg à niveau laten kruisen. Vanaf de kruising tot het industrieterrein 300 meter een nagenoeg horizontaal spoor

Schets van de laad- en losplaats. [niet op schaal, tek. H. Thissen]. In dubbele stippellijn de geprojecteerde wegen, in grijs bestaande wegen. Onder, in het midden de geprojecteerde brug van de A76. Rechtsboven de bestaande brug bij het Vruschenhuske, met spoorlijn [---] en aansluitend het Langveld. De arcering xxx betreft het baanvak en emplacement Spekholzerheide. De brede weg links terzijde hiervan, van boven naar onder lopend betreft de uitrit naar de laad- en losplaats, met rechtsonder de keerlus. De gewone arcering betreft helling. In het midden van boven naar beneden de Beitel-Rolducweg met de panden Hoeve Soureth (boven) en villa Imstenrade. Geheel rechts de spoorlijn: gestippeld betreft bestaand spoor; rechts ervan in doorgetrokken lijn het aan te leggen spoor.

leggen.⁹ Op het industrieterrein 550 meter spoorlijn maken naar het westen, waarvan 170 meter dubbelspoor, een zogenaamd omrijdspoor. Circa 350 meter spoorlijn maken naar het noorden.

De kosten werden opgesteld door Publieke Werken in overleg met ns. Het geheel kostte 627.000 gulden, waarvan 360.000 gulden voor aankoop van grond en voor het grondwerk en 267.000 gulden voor de spooraanleg door ns. Tenslotte diende aan ns een jaarlijkse huur van 22.000 gulden te worden betaald voor 2470 meter spoor [zeven gulden per meter], voor drie wissels, het seinwezen en voor onvoorziene kosten.

Hetzelfde plan werd door ns op 1 december 1967 naar B&W gestuurd, ter bevestiging van het rapport van het overleg met de heren Janken en Nieskens hieromtrent. In de brief van ns had Nieskens in de marge de opmerking genoteerd, dat hij de kosten begrootte op 267.000 gulden, tegenover de 280.000 gulden, die ns opgaf.

Plan II

Hierna vond weer overleg met ns plaats, waardoor een variant op het plan, Plan II ontstond. Hoefnagels vond een oplossing, waarbij het industrieterrein niet doorsneden werd met spoorlijnen; het spoor boog af nabij de aan te leggen Rijksweg 67.¹⁰ Plan II kwam op het volgende neer: vanaf punt B [tussen km 9.6-9.7. tot km 10.1] 850 meter spoor aanleggen, evenwijdig aan het bestaand spoor, onder aanstijging van 1:55 en 285 meter horizontaal. Vanuit punt C [km 10.1] tot punt D [km 10,3] 200 meter rangeerspoor aanleggen, eveneens evenwijdig aan het hoofdspoor en horizontaal [deze variant heeft een rangeerspoor langs de lijn Spekholzerheide-Simpelveld]. Vanuit punt D [km 10,3] nieuw spoor aanleggen naar de Provinciale weg, straal 180 meter, lengte 450 meter [waarvan circa 50 meter horizontaal en 400 meter aanstijgen 1:70], kruisend de Provinciale weg á niveau. Voor het overige was plan II identiek aan plan I.

Schets plannen spoorwegaansluitingen. [niet geheel op schaal, tek. H. Thissen]. Dikke lijnen zijn bestaande- en geprojecteerde wegen. Dunne lijn betreft spoorlijn. [Stippellijn spoor indien er behoefte aan is] Geheel rechts de spoorlijn Kerkrade-Simpelveld. De letters A-D verwijzen naar de tekst. De cijfers rechts geven de kilometers aan. In de cirkel km 10. De afstanden naar boven [richting Spekholzerheide] zijn aflopend, naar beneden [richting Simpelveld] oplopend. Onder B de nog bestaande spoorspoorbrug te Vrusshenhuske. S1 betreft spoorlijn plan 1; S2 betreft spoorlijn plan 2. Rechts onder de geprojecteerde A76; geheel De brede weg links van de spoorlijn betreft de Beitel-Rolducweg met hoeve Soureth. Het grote gebouw links hiervan is de ICB. Geheel links de Imstenraderweg en geheel boven de Keulseweg. Details met betrekking tot de exacte spoor aansluiting aan het emplacement te Spekholzerheide zijn achterwege gelaten, omdat de tekeningen hierover te veel verschillen laten zien.

71

De kosten voor het grondwerk waren in dat geval op 304.000 gulden begroot en voor de spoorwegaanleg door NS op 325.000 gulden. Tezamen was dat 629.000 gulden. De jaarlijkse huur van NS zou 27.000 gulden bedragen. Er was dus weinig verschil tussen beide plannen.

Plan II had de voorkeur van de hoofddirecteur, maar het was niet goedkoper; bovendien was het technisch moeilijker uitvoerbaar. Er werd wel benadrukt, dat het totaalbedrag voor de gemeente erg hoog was en dat er bij NS diende te worden aangedrongen om andere maatstaven te hanteren.

Naar het schijnt, verliet de kwestie soepel. Begin maart 1968 ontving Hoefnagels een

tekening van NS, die aan alle eisen voldeed. Eind mei volgde de offerte met definitieve tekeningen 'voor de aanleg gemeentelijke stamlijn naar en op het industrieterrein de Beitel te Spekholzerheide' geldig tot eind december. De kosten voor de spoorwegaanleg waren ditmaal op 310.000 gulden begroot, terwijl de huur 32.250 gulden zou bedragen. Het grondwerk was een gemeentelijke aangelegenheid. Publieke Werken begrootte dit op 304.000 gulden. Kortom, de kosten verschilden niet veel met de eerdere plannen.

Op 11 juni stelde de hoofddirecteur het project enigszins negatief voor: de spoorwegaansluiting was een moeilijke aangelegenheid en was vervoerstechnisch gecompliceerd; de krui-

sing á niveau van de Provinciale weg Beitel-Bocholz bleef moeilijk te accepteren; ns bleek niet bereid speciale maatstaven te hanteren; de kosten voor de gemeente waren abnormaal hoog, mede door duur grondwerk met bijkomende werkzaamheden.

In zijn rapport vermeldde Hoefnagels, dat hij op 5 mei een gesprek had over het hantieren van andere maatstaven. In de voorwaarden van ns stond eind mei vermeld, dat de gemeente, voordat de stamlijn werd aangelegd, een voorschot van 310.000 gulden moest betalen. En deze aanleg kon pas geschieden na uitvoering van het grondwerk door de gemeente, begroot op circa 304.000 gulden.

Deze laatste feiten waren Hoefnagels bekend, maar zoals in alle rapporten, liet hij de beslissingen over aan B&W. Gewoontegetrouw gaf hij altijd feiten weer zonder persoonlijke mening over het wel of niet laten doorgaan van een project.

Midden juli berichtten B&W de Nederlandse Spoorwegen dat, met het oog op het kostenaspect, besloten was de spoorwegaansluiting voor het industrieterrein vooralsnog niet te bevorderen. De beslissing daaromtrent in een later stadium zou mede afhankelijk worden gesteld van de behoefte, die nog te vestigen bedrijven zouden hebben. Schijnbaar was er geen behoefte...

Noten

1. Rijckheyt, archiefnummer 67, Archief van de Dienst Openbare Werken [1914] 1915-1929 [1949] en van de Dienst Publieke Werken [1917] 1930-1981 [1982], inv. nr 2356. Een stamlijn is het spoor en wissels, waarop meerdere spooransluitingen zijn aangesloten ter ontsluiting van een bedrijvenpark aan de hoofdspoorweg [definitie proraail]. Een ander woord voor een stamlijn is een raccordement. [www.wikipedia.nl].
2. o..a. het Zondagsnieuws d.d. 6 juli 2008.
3. Nieskens was, getuige kladjes, al eerder in contact getreden met ns.
4. Thans Beitel-Rolducweg. Op de kaart staat vermeld 'Locht'.
5. Thans ten dele 'Vrusschenhusken' en Kleinestraat.
6. De belangrijkste wegen zijn thans de Nijverheidsweg en de Sourethweg. Deze ontsluiten de afzonderlijke terreinen.
7. Deze geprojecteerde weg ligt vóór de Rijksweg 76 en is niet gerealiseerd. De provinciale weg was toen ook bekend onder de projectnaam PW 22.
8. De aftakking staat op enkele tekeningen aangegeven. Het nieuwe spoor zou volgens verschillende tekeningen aangesloten worden óf op een doodlopend spoor van het rangeeremplacement te Spekholzerheide [met verwijdering van het stootjuk] óf aangesloten worden op het hoofdspoor. Het omvangrijke rangeeremplacement te Spekholzerheide was nog intact. In 1969 sloot de Domaniale mijn te Kerkrade haar poorten, en het jaar daarop de Willem Sophia te Spekholzerheide. Hierna werd het emplacement in diverse fasen gesloopt.
9. De kruising zou terzijde van de huidige Nijverheidsweg komen te liggen.
10. Bedoeld wordt Rijksweg 76 oftewel de E39.